

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему

«СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ МІСТА»

Студент 2 курсу магістратури заочної форми
навчання спеціальності 281 «Публічне управління
та адміністрування» освітньо- наукової програми
«Публічне управління та адміністрування»
Черухи Олександра Анатолійовича

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Юзефович Владислава
Володимирівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає
запозичень із праць інших авторів без відповідних
посилань

Студент _____

Підпис

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
регіональної політики від « » _____ 2023 р., протокол № .

Завідувач кафедри регіональної політики, доктор наук з державного
управління, професор

Колтун Вікторія Семенівна

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Черуха О.А. Сучасні інструменти стимулювання сталого розвитку міста. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 “Публічне управління та адміністрування”, спеціальності 281 “Публічне управління та адміністрування”. – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Зміст роботи: Проаналізовано наукові джерела з питань стимулювання сталого розвитку міста розкрито зміст основних понять досліджуваної теми. Показано методологічний інструментарій забезпечення інструментів стимулювання сталого розвитку міста. Визначено проблемні питання забезпечення сталого розвитку міст. Проаналізовано сферу розробки та реалізації інноваційних інструментів стимулювання сталого розвитку міста. Проаналізовано практики стимулювання сталого розвитку міста.

Ключові слова: місто, сталий розвиток, стимулювання, інструменти, інноваційна діяльність.

ANNOTATION

Cherukha O.A. Modern tools for stimulating sustainable urban development.
- Qualification master's thesis on the rights of the manuscript.

Qualifying master's thesis for the degree of higher education of the second (master's) level in the field of knowledge 28 "Public Administration and Management", specialty 281 "Public Administration and Management." - Educational and Research Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2023.

Content of the work: The scientific sources on stimulating sustainable urban development are analyzed, the content of the main concepts of the studied topic is revealed. The methodological tools for providing tools to stimulate

sustainable urban development are shown. The problematic issues of ensuring sustainable urban development are identified. The sphere of development and implementation of innovative tools for stimulating sustainable urban development is analyzed. The practices of stimulating sustainable urban development are analyzed.

Keywords: city, sustainable development, stimulation, tools, innovative activity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТА	9
1.1. Генезис наукової думки за темою магістерського дослідження	9
1.2. Феномен поняття «інструменти сталого розвитку міста».....	17
1.3 Зasadничі основи сталого розвитку міста: історія виникнення та базові документи.....	26
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТА В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	37
2.1. Особливості застосування інструментів стимулювання сталого розвитку міста в країнах Європейського Союзу	37
2.2. Підходи щодо використання інструментів стимулювання сталого розвитку міста на Американському континенті	46
2.3. Зарубіжний досвід застосування інструментів сталого розвитку міст	54
Висновки до розділу 2.....	57
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ СТИМУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТ В УКРАЇНІ	59
3.1. Аналіз сучасного стану у сфері стимулювання сталого розвитку українських міст	59
3.2. Новітні підходи щодо запровадження сучасних інструментів сталого розвитку міста	66
3.3. Роль територіальних громад у реалізації сучасних інструментів сталого розвитку міст	75
Висновки до розділу 3.....	79
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми. Населення, економічна діяльність, соціальна і культурна взаємодія, а також екологічний та гуманітарний вплив усе в більшій мірі концентруються в містах, і це створює величезні проблеми для сталості в тому, що стосується, зокрема, житла, інфраструктури, основних послуг, продовольчої безпеки, охорони здоров'я, освіти, гідної роботи, безпеки та природних ресурсів. З часу проведення Конференції Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів у Ванкувері в 1976 році і в Стамбулі в 1996 році та прийняття в 2000 році Цілей розвитку, сформульованих у Декларації тисячоліття, ми спостерігаємо поліпшення якості життя мільйонів міських жителів, у тому числі мешканців нетрів і неорганізованих поселень. Однак збереження численних форм бідності, зростаюча нерівність і погіршення стану навколишнього середовища залишаються одними з основних перешкод на шляху до забезпечення сталого розвитку в усьому світі, а соціальна та економічна ізоляція і просторова сегрегація часто є незаперечною реальністю в містах і населених пунктах.

Ми все ще далекі від належного вирішення цих та інших існуючих і виникаючих проблем, й існує необхідність використовувати можливості, що виникають у результаті урбанізації як однієї з рушійних сил послідовного і всеохоплюючого економічного зростання, соціального і культурного розвитку та охорони навколишнього середовища, і їх потенційного вкладу в досягнення сталого розвитку. Шляхом перегляду методів планування, проектування, фінансування, розвитку, управління та регулювання міст і населених пунктів необхідно покласти край бідності та голоду в усіх їх формах і проявах; скоротити нерівність; сприяти послідовному, всеохоплюючому і стійкому економічному росту; забезпечити гендерну рівність і розширення прав і можливостей жінок, щоб у повній мірі задіяти їх життєво важливий внесок у забезпечення сталого розвитку; поліпшити здоров'я та благополуччя людей; підвищити

життєздатність і захистити навколишнє середовище [1].

Основною ідеєю теорії сталого розвитку є забезпечення високого рівня життя населення, що передбачає гармонійний розвиток економічної, екологічної та соціальної сфери. Відповідно до цієї теорії вказані сфери необхідно розглядати у взаємозв'язку, оскільки розвиток, стабілізація і деградація кожної з цих підсистем впливають одна на одну. Отже саме через це важливим є дослідження теорії сталого розвитку не лише держави, регіону, але й міста. Адже міста являють собою складні динамічні системи, яким притаманне фундаментальне значення для розвитку будь-якої країни. У містах породжується виробничий, науковий потенціал держави, міста виступають зачинателями щодо впровадження результатів науково-технічного прогресу з метою формування конкурентоспроможної стратегічної перспективи його розвитку та забезпечення якісних стандартів життя населення, стають центрами відновлення територій.

Проблемам сталого розвитку, а також ефективності його реалізації в умовах міст присвячено чимало наукових праць. Ці питання досліджували: О. Бойко-Бойчук, В. Вакуленко, В. Ільяшенко, Г. Монастирський, В. Пархоменко, П. Трощинський, О. Ульяницька, Ф. Джовані, А. Оніші, Г. Кларк, А. Єфремов, Л. Корнійчук, Л. Шостак, Aracelis Gray, Cornelia Butler Flora, Debbie Gruenstein Bocian, G. Thomas Kingsley, James O. Gibson, John C. Allen, John L. McKnight, John P. Kretzmann, Joseph B. McNeely, Sam M. Cordes. Smith Covey, Susan A. Rans.

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій з окреслених проблем, багато питань, щодо напрямків вдосконалення інструментарію стимулювання сталого розвитку міст, залишаються недостатньо розкритими. Необхідно зазначити, що на сьогоднішній час широкий комплекс теоретичних та практичних проблем, які стосуються інституалізації сталого розвитку на рівні міста, залишається здебільшого поза увагою науковців та є не до кінця вирішеними.

Мета і завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні стимулювання сталого розвитку міста, а також на основі проведеного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду, надання практичних рекомендації щодо запровадження сучасних інструментів сталого розвитку міст.

Задля досягнення поставленої мети було окреслено такі завдання:

- здійснити аналіз наукових джерел за темою магістерського дослідження;
- дослідити феномен поняття «інструменти сталого розвитку»;
- визначити засадничі основи сталого розвитку міста;
- узагальнити досвід зарубіжних країн у сфері використання сучасних інструментів сталого розвитку міст;
- розкрити основні тенденції сучасного стану стимулювання розвитку міст в Україні;
- запропонувати новітні підходи щодо запровадження сучасних інструментів сталого розвитку міста;
- визначити роль територіальних громад у реалізації інструментів стимулювання сталого розвитку міст в Україні.

Об'єктом дослідження є сталий розвиток міста.

Предметом дослідження є інструменти стимулювання сталого розвитку міста.

Методи дослідження. У процесі написання роботи було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: аналітичний: із метою узагальнення наукових розробок провідних і зарубіжних учених за темою магістерського дослідження; логічний: задля уточнення понятійно-категоріального; метод систематизації: який дозволив дати оцінку сучасного стану у сфері стимулювання сталого розвитку міст; інформаційно-аналітичний: задля аналізу зарубіжного досвіду щодо особливостей використання сучасних інструментів сталого розвитку міст; абстрактно-логічний: під час підготовки пропозицій з метою вироблення

новітніх підходів щодо запровадження та використання сучасних інструментів сталого розвитку міста.

Теоретичною основою магістерської роботи виступили наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені різним аспектам сталого розвитку міст, а також особливостям їх стимулювання. Інформаційною базою дослідження були законодавчі та нормативно- правові акти, статистичні дані, прогнозно-аналітичні матеріали, експертні оцінки, інформаційні матеріали ЗМІ та мережі Інтернет з проблем впровадження та використання сучасних інструментів сталого розвитку міст.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні положення та надані практичні рекомендації можуть бути використані органами публічної влади, які замаються питаннями сталого розвитку та стимулюванням сталого розвитку міст.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі проведено комплексне наукове дослідження сучасних інструментів сталого розвитку міст, яке дає змогу сформулювати та доповнити існуючі науково – теоретичні положення, розробити пропозиції та рекомендації щодо практичного використання отриманих результатів.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 82 сторінки. Список використаних джерел налічує 94 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТА

1.1. Генезис наукової думки за темою магістерського дослідження

Світова цивілізація перебуває у стані глибокої системної кризи, що охоплює соціальні, демографічні, економічні та екологічні аспекти [2, с. 34]. Особливо відчутною стала загроза виснаження ресурсів біосфери у середині 70-х рр., каталізатором якої стала енергетична криза, що мала, по суті, всепоглинаючий, системний характер і була проявом порушення рівноваги між суспільством і природою. Високорозвиненим країнам світу вдалося подолати енергетичну кризу і стабілізувати екологічну ситуацію шляхом прискорення інноваційних процесів та структурної перебудови економіки. Проте еколого-економічні проблеми, які мають глобальний характер, продовжували загострюватись [3, с. 7]. У зв'язку з необхідністю досягнення економічного зростання, за якого будуть вирішуватися найважливіші питання життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації та забруднення довкілля, вченими і політиками наприкінці ХХ ст. було запропоновано термін «сталий розвиток», що досягнув широкого наукового використання після публікації доповіді «Наше спільне майбутнє», підготовленої в 1987 році Всесвітньою комісією ООН з навколишнього середовища і розвитку.

Появі терміна «сталий розвиток» передували наукові праці засновника національної школи фізичної економії С. Подолинського (1880 р.), який першим з'єднав «фізичне з економічним», класичне вчення В.І. Вернадського про біосферу та ноосферу, новаторські ідеї щодо цивілізаційного прогресу людства М. Руденка [4, с. 34]. Слід виділити також ще кілька основних концептуальних поглядів на вирішення проблем екологоорієнтованого розвитку. Йдеться про концепцію екотопії,

антропоцентризм, екоцентризм, біоцентризм та ноосферну концепцію.

Поява концепції екотопії пов'язана із визначенням нездатності досягнення радикальних змін у відносинах між економікою і навколишнім середовищем. Основними напрямками екологічної політики концепції є повернення до природи, біологічне і культурне розмаїття, прості технології, відмова від НТП, який тільки руйнує навколишнє середовище, і т. д. У різних видах екотопії приділялося багато уваги моральному вдосконаленню, соціальним, релігійним і духовним аспектам розвитку людини. Концепція екотопії лежить в основі програм партії зелених у багатьох країнах. Говорячи про антропоцентризм, слід підкреслити, що відповідно до найбільш розповсюдженого підходу, взаємовідносини Людини й Природи будуються за правилами, які встановлює саме Людина. Антропоцентризм – це система уявлень групового егоїзму, в якій світ людей протиставлений світу природи, де тільки людина має вищу цінність. При цьому домінує так званий прагматичний імператив – правильно й дозволено те, що корисно людині, людям. Природа розглядається як знеособлене навколишнє середовище. Відповідно до цього етичні норми й правила діють тільки у світі людей, але не поширюються на взаємодії зі світом природи.

Екоцентризм, на відміну від антропоцентризму, виходить із уявлення про об'єктивне існування єдиної системи, в якій всі живі організми планети Земля, включаючи людей з їхніми ресурсами, господарством, технікою й культурою, взаємодіють між собою і навколишнім природним середовищем. Прогрес цивілізації обмежується екологічним імперативом – безумовною залежністю людини, людського суспільства від стану живої природи, вимогою підпорядкування її законам. Такий підхід характерний в основному для порівняно вузького кола професійних екологів і системних аналітиків.

Існує ще крайній, рафінований екоцентризм, який на Заході частіше називають біоцентризмом, або етикою дикої природи. Він має обмежене

число прихильників і носить характер ідеології заповідної справи. Біоцентризм бачить дику природу священною, яка має внутрішню цінність і володіє моральними правами й волею.

Величезний вплив людини на природу й масштабні наслідки її діяльності стали основою вчення про ноосферу. Термін ноосфера (від грец. *noos* – розум) уперше ввів у науковий обіг 1927 р. французький учений Є. Леруа. Разом з П. Тейяром де Шарденом він розглядав ноосферу як ідеальне утворення, позабіосферну оболонку думки, що оточує Землю. Розвиток цих ідей В.І. Вернадським дав сучасне визнане розуміння ноосфери як системної основи взаємодії людини й природи, у межах якої розумна людська діяльність стає визначальним фактором розвитку. Гармонічний взаємозв'язок усіх структурних складових ноосфери – людства, суспільних систем, наукових знань, техніки й технологій в єдності з біосферою є основою її стійкого існування й розвитку.

Декларації першої конференції ООН з навколишнього середовища в Стокгольмі (1972 р.), наукові доповіді Римського клубу (1997 р.) окреслили зв'язок економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища і сформулювали ідеї переходу цивілізації до стану «глобальної динамічної рівноваги» [4, с. 34]. Саме критична оцінка перших дослідних праць Римського клубу посприяла глибокому аналізу глобальної проблематики розвитку людства, дослідженню сучасної цивілізації як складної багатокomпонентної системи, що включає до себе сукупність взаємопов'язаних елементів людства та природи, суспільних та економічних відносин [5, с. 6].

Початок 90-х рр. ХХ ст. відзначено численними і значущими подіями навколо сталого розвитку. У червні 1992 р. Україна взяла участь у Конференції ООН з питань довкілля та сталого розвитку United Nations Conference on Environment and Development (Earth Summit) (UNCED) у Ріо-де-Жанейро (Бразилія) та підписала документ «AGENDA 21» – план

глобальної діяльності на ХХІ ст. На цій конференції вперше проголошено, що основою для вирішення гострих соціально-економічних, ресурсних та екологічних проблем є перехід до моделі сталого розвитку суспільства, а також визнано концепцію сталого розвитку панівною ідеологією сучасності [5, с. 5]. Саме в цьому «Порядку денному ХХІ століття» вперше було офіційно визначено поняття «сталого розвитку».

Дослідженню процесів сталого розвитку присвячені наукові праці таких іноземних та вітчизняних вчених: Д.Х. Медоуз, Д.П. Медоуз, Й.М. Рандерс, Г. Дейлі, Ф. Джовані, А. Оніші, Б. Хьюс, М. Котабі, К. Снеддон, Л.Г. Мельник, К.В. Стецюк, В.В. Трофимова, Н.Ю. Мущинська, В. Геєць, В.М.Василенко, А.І. Благодарний, О.І. Амоша, О.Ф. Новикова, А. Єфремов, Л. Шостак, А. Філіпенко. Так, на замовлення Римського клубу групою вчених (Д.Х. Медоуз, Д.Л. Медоуз, Й. Рандерс та ін.) була створена комп'ютерна модель динаміки глобальних процесів, яка вперше поставила людство перед вибором: економічне зростання чи екологічна катастрофа. Ця перша доповідь з проблем світового розвитку спонукала до переорієнтації світового господарства з ресурсно-витратного, індустріально-технократичного розвитку, заснованого на екстенсивному використанні ресурсів природи, на ресурсно-обмежувальний та встановлення у світі нового економічного порядку [3, с. 8].

А. Оніші вважає, що сталий розвиток – це керований розвиток, основою якого є системний підхід і сучасні інформаційні технології, що дозволяють швидко моделювати різні варіанти напрямів розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати й обрати найбільш оптимальний [6, с. 107]. Вагомий внесок у розвиток теорії сталого розвитку здійснив Дейлі Герман, який у монографії «Поza зростанням: економічна теорія сталого розвитку» (англ. «Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development») обґрунтував інноваційний підхід до налагодження сталого розвитку суспільства. Дейлі Герман під поняттям

«сталий розвиток» розумів гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес всієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн нашої планети за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу), коли в процесі неухильного інноваційного інтенсивного (а не екстенсивного) економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення, у тому числі за етнічними, расовими чи статевими ознаками. Тобто автор інноваційної економічної теорії сталого розвитку ототожнює поняття «сталий розвиток» та «збалансований розвиток». Подібне змістове навантаження має поняття збалансованого розвитку у Концепції збалансованого (сталого) розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року, де він розглядається як складний процес, спрямований на покращання екологічної ситуації [7, 8].

Геєць В. використовує термін «збалансований розвиток» при визначенні розвитку економіки. Вчені Василенко В.М., Благодарний А.І. характеризуючи комплексність економічної системи відзначають: «комплексність економічної системи, збалансований, пропорційний узгоджений розвиток її складових». Досліджуючи проблеми розвитку регіону вчені Амоша О.І., Новикова О. Ф., вважають, що «найкращим варіантом запровадження у регіонах сталого розвитку було б його виокремлення в самостійну стратегію розвитку, яка б одночасно забезпечила збалансованість економічної, соціальної та екологічної політики».

Результати дослідження сучасних теоретичних аспектів збалансованого розвитку регіону також довели, що в наукових публікаціях він розглядається як «стійкий», «стабільний», «комплексний». Ряд авторів розглядає ці поняття як ідентичні, інші вважають, що стійкий розвиток повинен здійснюватися на

основі «збалансованості» усіх елементів системи; треті вважають, що збалансований розвиток регіону повинен здійснюватися на основі комплексного підходу до розвитку регіону; ряд учених вважає, що стійкий розвиток визначається пропорційним співвідношенням усіх елементів економічного потенціалу регіону.

Водночас, слід зазначити, що поняття «сталий розвиток» є внутрішньо суперечливим, оскільки слово «сталий» означає «незмінний, постійний», а «розвиток» – рух вперед. Стосовно інших пропонованих синонімів до поняття «збалансований розвиток», вважаємо, що кожне словосполучення за змістом є відмінним від інших.

Категорія «збалансований розвиток» не має близьких синонімів, оскільки вона набагато ширша у змістовому наповненні, ніж дефініції «системний», «комплексний», «сталий», які у науці часто ототожнюють із «збалансований». Останній є складнішим поняттям, відмінним від комплексного розвитку, який включає набір певних компонентів (напрямів) та системного становлення, що охоплює сукупність елементів (комплекс) та зв'язки і взаємозв'язки між ними (систему). Категорію «збалансований» розуміємо як таку, що передбачає сукупність складових компонентів, зв'язки і взаємозв'язки між ними, які є взаємоврівноважені або раціонально співвідносні між собою. Така взаєморівновага та взаєmobаланс у розвитку передбачає кількісне оптимальне співвідношення окремих складових одне з одним у єдиному цілому, з врахуванням системи зв'язків, що дозволяють досягти найвище можливого результату. Тобто «збалансований розвиток» певною мірою можна визначити як системний, що має оптимально співвідносні (врівноважені) між собою складові і зв'язки. Саме розуміння під збалансованим розвитком забезпечення оптимального співвідношення між окремими складовими розвитку, а не рівноваги між ними, відрізняє пропоновану нами дефініцію від поняття «зрівноважений розвиток». Це підтверджується порівнянням аналізованих понять із англійськими

аналогами, а саме: «сталий розвиток» перекладається від «sustainable development», «збалансований розвиток» – від «balanced development», а «зрівноважений розвиток» – від «well-balanced development» [7, с. 2].

Разом з тим, не дивлячись на велику кількість наукових робіт навколо цієї теми, на сьогоднішній день не існує єдиної думки щодо сталого розвитку та його визначення. Найбільш поширеним та прийнятним визначенням сталого розвитку в широкому розумінні наступне. Стійкий розвиток, сталий розвиток (англ. «sustainable development») – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Як сформулювала визначення сталого розвитку у своїй доповіді Комісія Брундтланд, це «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [9].

Серед основних чинників, що забезпечують сталий розвиток, можна виділити такі: екологічний – визначає умови й межі відновлення екологічних систем унаслідок їх експлуатації; економічний – передбачає формування економічної системи, гармонізованої з екологічним чинником розвитку; соціальний – утверджує право людини на високий життєвий рівень в умовах екологічної безпеки й благополуччя [10, с. 10].

Соціальний аспект сталості акцентує увагу на таких явищах як добре розвинуті ринки праці і висока зайнятість; адаптація до демографічних змін, таким як старіння населення; рівність в оплаті праці; участь в прийнятті рішень. Екологічна сталість передбачає стабільність біологічної та фізичної систем та збереження здорового навколишнього середовища. Ці вимоги визнаються настільки ж важливими, як і економічне зростання та ефективність. Досягнення сталого розвитку залежить від розуміння взаємодії цих трьох областей. З-поміж існуючих підходів щодо

запровадження ідей сталого розвитку найбільше відома діаграма Венна, яку вперше опублікував економіст Едвард Барбієр у 1987 році. Трискладова (соціальний розвиток, навколишнє середовище, економічний розвиток) діаграма Венна була розкритикована, у тому числі, її автором. По-перше, діаграма Венна суперечить доповіді «Наше спільне майбутнє», в якій особливо підкреслювались тісні взаємозв'язки між економічним розвитком, забрудненням навколишнього середовища і перенаселеністю, замість трьох зазначених складових. По-друге, відзначалось, що діаграма Венна призводить до неузгодженості використання і поєднання окремих показників економічної, екологічної та соціальної сталості. Також, серед економістів набуло поширення об'єднувати економічний розвиток і довкілля в одну взаємопов'язану систему з уніфікованою методикою оцінювання. Поява нових і доволі важливих складових сталого розвитку – таких, як справедливість між поколіннями в розподілі ресурсів, глобальна зміна клімату і необхідність пошуку відновлювальних альтернатив нафтохімічним та іншим не відновлюваним ресурсам, ефективна стратегія, сумісна із зростанням добробуту людей, та ін. робить діаграму Венна застарілою і абстрактною. З метою наближення даного підходу запровадження сталого розвитку до реалій сучасності, побудована видозмінена діаграма Венна. Система сталого розвитку, яка функціонує на глобальному, національному і локальному (регіональному, місцевому) рівнях, що відповідає одному з гасел сталого розвитку «мисли глобально – дій локально».

При цьому забезпечення сталого розвитку відбувається за рахунок компромісу між цілями економічного розвитку, цілями розвитку довкілля і цілями розвитку суспільства. Додатково в системі сталого розвитку задані чотири складові – його «зовнішнє середовище» – політика зі сталого розвитку, мир, безпека і культурні цінності, так необхідні для побудови суспільства на засадах сталого розвитку, а також інституційний і адміністративний устрої в межах кожної окремої країни [11, с. 326-330].

В свою чергу, головним напрямком сталого розвитку міст в Україні є перш за все, стабілізація соціально-економічного становища України з досягненням показників на рівні провідних країн Західної Європи та інших розвинених країн світу [12, с. 8].

Великі та малі міста України почали добровільно приєднуватися до Ольборзької хартії, що була схвалена Європейською конференцією зі сталого розвитку великих і малих міст Європи (1994 р.). Відтоді місцевими органами влади почали розроблятися концепції сталого розвитку територіальних громад, що декларують побудовану на відповідних принципах політику міст і заходи, спрямовані на вирішення екологічних, економічних, культурних і соціальних питань. Цьому процесу передував тривалий науковий пошук відповідей на виклики, спричинені негативними наслідками індустріального ХХ ст. [5, с. 5].

1.2. Феномен поняття «інструменти сталого розвитку міста»

Поняття сталого розвитку є офіційним дослівним перекладом англійського формулювання «sustainable development», де основну увагу приділяють прикметнику «sustainable» (стійкий, рівноважний, збалансований, самопідтримуваний), корінь якого – «sustain» (підтримувати щось на деякому рівні) надійшов до англійської у видозміненому вигляді зі старофранцузького відповідника «sostenir» (дієслово в аналогічному значенні). Натомість, до старофранцузької мови взяте слово надійшло від латинського «sustinere» (підтримка). Різні країни світу дають свої варіанти перекладу поняття «sustainable development»: Італія – «sviluppo sostenibile» (розвиток, що заслуговує на підтримку), Франція – «development durable» (довгостроковий розвиток), Німеччина – «nachhaltige entwicklung» (тривалий розвиток), Швеція – «en stadig utveckling» (стійкий розвиток), Японія – «jizoki-tekina kaihatu» (тривалий розвиток).

Поняття «sustainable» в значенні «стійкий» було вперше використане у всесвітньо відомій роботі «Межі зростання», написаній Денніз і Донеллою Медоуз на замовлення Римського Клубу у 1972 р.: «Ми шукаємо формування моделі, що становить світову систему, яка є 1) стійкою без раптового і неконтрольованого розпаду і 2) здатна до задоволення основних матеріальних потреб усього населення». Доповідь «Наше спільне майбутнє» (1987 р.), опублікована міжнародною комісією ООН з навколишнього середовища і розвитку, очолюваної прем'єр-міністром Швеції Г. Брундтланд, подає найбільш популярне і часто цитоване визначення сталого розвитку – це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». При цьому, сталий розвиток базується на двох ключових складових: концепція потреб (з особливим акцентом на потребах світової бідності) і концепція обмежень, які зумовлені впливом технологічних і соціальних чинників на екологічну здатність задовольнити нинішні і майбутні потреби.

Зважаючи на здійснену міжнародними і неурядовими організаціями та вченими наукову діяльність з дослідження сталого розвитку протягом 30 років після формулювання його визначення, поняття і концепція сталого розвитку набули нового вмісту, яких потрібно проаналізувати за допомогою словників. Тлумачний словник Макміллана визначає сталий розвиток як «розвиток країни або регіону, за якого суспільство споживає не більше природних ресурсів, ніж ті можуть бути відновлені, таким чином не завдаючи шкоди навколишньому середовищу».

Справедливо, що рівень сталості розвитку прямо залежний від обсягів споживання відновлювальних ресурсів. Виділені три типи сталості економіки: несталий тип, за якого споживається більше відновлювальних ресурсів, ніж природа здатна відновити; рівноважний тип, за якого обсяг споживання відновлювальних ресурсів тотожний до обсягу, який природа

здатна відновити; і екологічно сталий тип економіки, за якого споживається менший обсяг відновлювальних ресурсів, ніж природа здатна відновити. Становище довкілля може змінюватись від стану деградації при несталому типі економіки, до стану екологічної рівноваги в умовах економіки рівноважного типу, і до стану відновлення довкілля, в умовах екологічно сталого типу економіки [11, с. 326-330].

Оксфордський словник визначає сталий розвиток, як «економічний розвиток, здійснюваний без виснаження природних ресурсів» [13]. Бізнес-словник «Longman» дає визначення сталого зростання («sustainable growth») як «зростання, яке можливо підтримувати без створення економічних проблем» або як «економічне зростання, яке можна підтримувати не завдаючи проблем навколишньому середовищу» [14, с. 241-242]. Стає зрозумілим, що, по-перше, стале зростання можливе в якості компромісу між цілями економічного розвитку і збереженням навколишнього середовища, та по-друге, немає суперечності між поняттями «сталий розвиток» і «зростання» [11, с. 326-330].

Згідно документа «Порядок денний на XXI століття», прийнятого на другій Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у червні 1992 р., міжнародне співтовариство наголошує, що «сталий розвиток передбачає стабільний рівноважний стан навколишнього природного середовища при сталому економічному зростанні» [15, с. 4]. Дане твердження закріплює попередню тезу, що перехід на засади сталого розвитку не означає відмову від економічного зростання. Але до яких розмірів можливе в такому разі економічне зростання? Г. Дейлі, який сформулював економічну теорію сталого розвитку в книзі «Поза зростанням» (1996), відповідає на це питання: «сталий розвиток – це розвиток без зростання масштабу економіки понад якийсь розмір, що перебуває в межах підтримуючої спроможності довкілля» [8, с. 200]. Поняття «sustainability» дослівно означає «здатність до підтримування

чого-небудь, стан стійкості» [16, с. 413], та за одною версією, походить від словосполучення «sustainable yield», яке є дослівним перекладом німецького терміну «Nachhaltiger Ertrag» [17, с. 74] – «стійка дохідність». Сама ж ідея сталості, яка є основою сталого розвитку, починає ймовірний відлік від початку XVIII століття, відсилаючи до науки лісництва, а саме до необхідності сталого вирощування лісів. У XVII столітті гірничо-промисловість у місті Фрейберг (Саксонія) вимагала постійного використання місцевих лісів у якості паливних ресурсів. Врешті-решт, це призвело до поступової вирубки і старих, і молодих дерев, призвівши до екологічної і економічної катастрофи в м. Фрейберг. Так, робота гірничих шахт з плавки руди засмітила місто смогом, а транспортування лісових ресурсів річкою з віддалених районів Фрейберга призвело, зрештою, по подорожчання ціни на ліс і банкрутства з подальшим закриттям більшості гірничих шахт цього міста. Під загрозою опинились тисячі працівників галузі. В 1713 році адміністратор гірничої галузі Фрейберга, Ганс Карл Фон Карловіц, видає книгу «Економіка лісництва», яку прийнято вважати першим всеосяжним трактатом з управління лісовим господарством зі сформульованою в ньому ідеєю сталості (нім. «Nachhaltigkeit») щодо використання ресурсів лісу [18].

Треба зауважити, що бачення сутності сталого розвитку в науковому середовищі має особливість поєднувати в одне ціле поняття екологічного і економічного розвитку, або соціального і економічного розвитку. М. Стронг (1972 р.) визначає екорозвиток як «екологічно орієнтований соціально-економічний розвиток, при якому зростання добробуту стану людей не супроводжується погіршенням середовища і деградацією природних систем» [16, с. 415]. Микола і Олександр Талавіря, на підставі дослідження доповіді «Наше спільне майбутнє», відзначили, що поняття «екологічно сталий економічний розвиток» є тотожним до поняття «сталий розвиток» [17, с. 78].

Разом з тим, включення в поняття сталого розвитку лише трьох складових (суспільство, економіка, довкілля) – поширена практика, але не єдино правильна. Відомо, що виконавче бюро «Порядку денного на ХХІ століття для культури та Об'єднаних Міст і Місцевих Урядів (ОММУ)», в рамках Всесвітнього саміту місцевих та регіональних лідерів – третього конгресу ОММУ, що відбувався у Мехіко 17 листопада 2010 р., оприлюднило доповідь під назвою «Культура – четвертий складник сталого розвитку». Треба зауважити, що пропозиція щодо надання культурі статусу четвертого складника сталого розвитку не набула широкого схвалення, з причини частого віднесення культури до соціальної, або ж соціально-політичної сфери [11, с. 326-330].

Т. П. Смержанюк зобразив запропоновані ним шість складових сталого розвитку (економічна, екологічна, соціальна, духовна, правова, політична) у вигляді молекули з шістьма ланцюжками. При цьому самі складові утворюють між собою тісні взаємозв'язки [19, с. 256]. А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серєда, Т. Тимочко [20, с. 97-99] пропонують два широкі підходи до запровадження сталого розвитку, на підставі умови взаємозамінності і взаємодоповнюваності капіталів.

«Слабка сталість» – це незменшення в часі загальної суми природного та створеного людиною капіталу, за умови, що створений людиною капітал може виступати майже ідеальним замінником природного. Прихильники цього підходу стверджують, що природний капітал і створений людиною капітал є взаємозамінні, за умови збереження агрегованого запасу всіх видів капіталу, надаючи перевагу модифікованому економічному зростанню з урахуванням екологічного, «зеленого» виміру економічних показників, використання лише еколого- економічних інструментів. «Сильна сталість» – це не зменшення в часі як створеного людиною, так і природного капіталу, за умови, що ці види капіталу взаємодоповнюють один одного. Прихильники «сильної» сталості часто

займають жорстку і подеколи «антиекономічну» позицію з багатьох питань економічного розвитку, таких як зменшення масштабів економіки, пряме регулювання і обмеження споживання.

О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк пропонують два шляхи переходу до сталого розвитку, які визначаються баченням постіндустріального суспільства як 1) продовження і особливої стадії техногенного розвитку, яка не потребує зміни базисних цінностей, і зосереджується на продовженні технологічного прогресу, з певними природозахисними обмеженнями, або ж 2) постіндустріальне суспільство не є продовженням техногенного розвитку, а є початком нової духовно-екологічної-ноосферної цивілізації. Можна зауважити подібність цих двох підходів до «слабкої» і «сильної» сталості [11, с. 326-330]. Д. Фаєн, Р. Макклін, М-Г. Парк [21, с. 26-30] також виділяють два підходи до запровадження сталого розвитку. Перший – стале, або «зелене» зростання, за своїми ідеями досить близьке до «слабкої» сталості. Стале зростання робить наголос на економічному розвитку для забезпечення накопичення фінансового капіталу, необхідного для подолання бідності, шляхом створення соціального і людського капіталу, а також для вирішення проблем екології, збільшуючи у такий спосіб вартість природного капіталу. Другий підхід закликає до фундаментального скорочення існуючих на сьогодні ресурсних і енергетичних спроможностей в процесі економічного розвитку.

На підставі того, що другий підхід вимагає відродження громадянської культури, збільшення числа екологічно ерудованих і вмотивованих громадян, які розуміють глобальні проблеми, безперечною є близькість цього підходу до «сильної» сталості. Прихильники сталого зростання відомі як економічні або екологічні функціоналісти, оскільки вони розуміють під докільям функціональну систему із задоволення людських потреб і послуг. Залежно від ступеня наближеності їх позицій до

інтегрованого (комплексного) сталого розвитку, всього виділяють 5 напрямів, або підходів до запровадження сталого зростання.

Перший напрям – «зелене відбілювання» («green wash») – користується екологічними тезами, з метою просування специфічних товарів або бізнес- проектів. До прикладів цього напрямку можуть бути віднесені «зелене» маркування продукції або «зелений» бізнес з вирощування органічних культур сільського господарства, або «зелені» покупці, які обирають продукцію, що є виробленою з органічної сировини. В цьому випадку, ідеї сталого розвитку використовуються в якості товарно-маркетингового інструмента.

Другий напрям стоїть на позиціях, що сталого життєздатного розвитку можна досягти за допомогою знаходження технологічних рішень, як способу розв'язання багатьох екологічних проблем. Цей підхід був прийнятий до реалізації урядами більшості розвинених країн, особливо щодо шкідливих викидів промислових підприємств. Недолік цього підходу в тому, що його прихильники не вирішують корінних причин екологічних проблем. Крім того, цей підхід базується на вирішенні лише економічних та екологічних проблем.

Третій напрям або підхід – «реформа зеленої економіки», пропонує еквівалент «ринкового розв'язання» екологічних проблем і регуляції економіки, в першу чергу, за рахунок прийняття нових правил та інструментів підзвітності нової «зеленої» економіки. Особлива увага приділяється використанню економічного зростання для накопичення природного і соціального капіталу, зі збереженням їх для потреб майбутніх поколінь. Вперше, ідеї зеленої економіки були висвітлені у 1989 р. групою вчених, очолюваним Д. Піарсом, у звіті уряду Великобританії «Концепція зеленої економіки» [22, с. 187].

Четвертий напрям «зростання зі справедливістю» («growth with equity») вважає за необхідне скерувати економічне зростання на

розв'язання глобальних проблем нерівності і соціального достатку. Даний підхід займав центральне місце в рекомендаціях Конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. і Всесвітнього саміту у Йоганезбурзі у 2002 р. Основна ідея цього підходу полягає у необхідності підвищення рівня життя і соціальної захищеності бідних народів Півдня (передовсім, Африки), які приречені, за відсутністю інших засобів до гідного існування, виснажувати ґрунт і ліси, з метою елементарного виживання. Отже, цей підхід базується на вирішенні лише соціальних і економічних цілей, з метою послаблення рівнів виснаження природних ресурсів бідними народами.

П'ятий підхід – комплексний сталий розвиток, в якому максимум зусиль скеровується для інтеграції принципів сталого розвитку у створення нового типу світового суспільства, зі справедливими і демократичними спільнотами, які турбуються про Землю. Основні ідеї та положення комплексного сталого розвитку були задекларовані в програмному документі «Турбота про землю: Стратегія сталого існування» («Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living») у 1991 р., укладеним трьома передовими міжнародними екологічними організаціями – Всесвітнім союзом із захисту природи, програмою ООН з навколишнього середовища і Всесвітнім фондом дикої природи. Комплексний сталий розвиток – єдиний, з-поміж п'яти запропонованих підходів до запровадження сталого розвитку, в якому увага сконцентрована на справедливому співіснуванні людини, яка уособлює економічні і соціальні цілі розвитку, із цілями розвитку навколишнього середовища [11, с. 326-330]. Розкриваючи ж зміст сталого розвитку на локальному рівні, на рівні міста, необхідно відзначити думку Т. Йігітцалнара, що «процвітання та екологічна сталість міст нерозривно пов'язані. Тому міста можуть зберегти своє процвітання лише тоді, коли екологічні та соціальні цілі повністю інтегровані з економічними цілями» [23].

Отже, сталий розвиток передбачає забезпечення сталого

економічного зростання, за умови збереження стану економіки в масштабі, що не перевищує меж підтримуючої спроможності довкілля, і якщо суспільство готове нести відповідальність за збереження ресурсів планети Земля, в особливості, не відновлювальних ресурсів, для потреб майбутніх поколінь [11, с. 326-330].

Інтенсивність використання тих чи інших методів стимулювання, що застосовуються в рамках політики стимулювання сталого розвитку залежить від того, наскільки розвинені сфери життєдіяльності регіону, та на скільки узгоджені їхні взаємовідносини. Так, для того, щоб досягти високого рівня гармонійності, збалансованості та сталого розвитку, тобто, підтримання взаємозв'язку, цілісності та динамічної рівноваги соціальної, економічної та екологічної складових, необхідно використовувати відповідний дієвий інструментарій. Оскільки ми розглядаємо саме «інструменти сталого розвитку міста», спробуємо дати визначення цьому поняттю виходячи з феномену поняття та основних цілей сталого розвитку міста.

Сталий розвиток міста – це процес постійного перетворення якісних та кількісних характеристик регіональної соціо-еколого-економічної (СЕЕ) системи, спрямованого на досягнення динамічної рівноваги між суспільством, економікою та довкіллям, що забезпечує при цьому добробут нинішніх та майбутніх поколінь з дотриманням рівноважності, збалансованості, гармонійності, стабільності, конкурентоспроможності та безпеки міста [24]. Критеріями забезпечення сталого розвитку міста є підвищення рівня комфортності проживання його мешканців, формування належного життєзабезпечення в місті, що впливають на якість життя населення. В основу концепції управління сталим розвитком міста покладено синергетичний підхід, який полягає в наявності міжсередовищних інтеграційних закономірностей самоорганізації розвитку міста як складної соціо-економіко-екологічної системи [25, с. 9].

Стабільність та конкурентоспроможність сталого розвитку міста вимагають підтримання протягом тривалого терміну позитивних параметрів розвитку СЕЕ системи та активізацію потенційних можливостей міста нарощувати та ефективно використовувати конкурентні переваги у кожній сфері, а також впроваджувати нові досягнення науково-технічного розвитку у економіку, суспільство та екологію [26, с. 47].

Отже, виходячи з вищенаведеного інструменти сталого розвитку міста це певний набір дієвих стимулюючих та мотиваційних заходів активізуючого впливу, що сприяють розвитку соціо-еколого-економічної системи міста на шляху досягнення стратегічних цілей сталого розвитку.

1.3. Засадничі основи сталого розвитку міста: історія виникнення та базові документи

Формування, розвиток та закріплення концепції сталого розвитку людства як парадигми фактично відбулось у середині ХХ на початку ХХІ ст. Проте варто вважати, що наукові основи теорії сталого розвитку закладено значно раніше, зокрема, В. Вернадським у роботах про розвиток біосфери [27, 28], у яких науковцем діяльність людства розглядалась в планетарному масштабі та обґрунтовувалась необхідність зміни способу його існування. Заслуга вченого полягає в тому, що він першим увів у процес дослідження зв'язків системи «людина-природа», у центрі якої перебуває людство з конкретною сукупністю нагальних матеріальних, практичних потреб та інтересів виживання чинного і майбутніх поколінь, новий критеріальний вимір – «людство як єдине ціле» і перемістив соціальний аналіз у глобальну площину. Концепцію сталого розвитку в сучасному її розумінні та вигляді була сформовано дещо пізніше. Загалом існують різні підходи до періодизації розвитку теорії сталого розвитку.

Процес формування і закріплення концепції сталого розвитку

необхідно розглядати в розрізі кількох етапів. Ґрунтуючись на множинності підходів до періодизації, вважаємо за необхідне відокремити три ключові періоди формування концепції сталого розвитку, виходячи з того факту, що ідеї сталого розвитку переносились від глобального до локального рівнів [29, с. 27-44]. На першому етапі «Формування концепції сталого розвитку людства» відбулися: «Мовчазна весна» (1962 р.) як перший заклик до активного обговорення питань навколишнього природного середовища; заснування сенатором США першого «Дня Землі» (1970 р.), що вважається народженням сучасного екологічного руху; створення організацій «Грінпіс» та «Друзі Землі» (1971 р.); публікація Римським клубом доповіді «Межі зростання» (1972 р.), у якій йдеться про сценарії продовження економічного й демографічного зростання, що призводять до обмеження ресурсів, збільшення забруднення та до колапсу населення.

Зазначені події стали базисом для розвитку цієї концепції, однак на першому етапі чіткого визначення «сталого розвитку» так і не запропоновано.

Другий етап «Формування концепції сталого розвитку національних економік» окреслив ряд подій, що формували проблематику сталого розвитку держави: перша міжнародна конференція з питань навколишнього середовища, прийняття Програми ООН із навколишнього середовища (1972 р.); заснування Світової комісії з питань навколишнього середовища та розвитку (1983 р.); публікації доповіді «Наше спільне майбутнє», відоме також як «Звіт Брундтланда» (1987 р.) [30]; Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (1992 р.); підписання Кіотського протоколу (1992 р.); підписання Паризької угоди (1992 р.); прийнята Декларації тисячоліття ООН (2000 р.).

Виходячи зі змісту «Звіту Брундтланд», сталий розвиток необхідно розглядати як компроміс між двома різними рухами – екологічним рухом та рухом розвитку – і визнанням потреби у розв'язанні цих проблем. У

подальшому проблематика сталого розвитку локалізується на рівні територій та населених пунктів. Третій етап «Формування концепції сталого просторового розвитку територій та населених пунктів» обумовлений такими подіями: «Європейська хартія просторового/регіонального розвитку» або «Торремолінська хартія», розроблена та прийнята Радою Європи (1983 р.) [31]; Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку», схвалена учасниками Європейської конвенції зі сталого розвитку великих і малих міст Європи (1994 р.) [32]; Лейпцизька хартія сталого розвитку європейських міст (2007 р.) [33]; конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо +20» (2012 р.); прийняття ООН 17 цілей сталого розвитку (2015 р.).

На відміну від восьми попередньо узгоджених цілей Декларації тисячоліття, нові цілі включають цілі для міст, стале споживання, вплив на клімат, морські ресурси та наземні екосистеми [29, с. 27-44]. Парадигма сталого розвитку, яка висвітлена в «Порядку денному на XXI століття», спирається на три концептуальні стовпи: «економічну сталість», «соціальну сталість» й «екологічну сталість» [34, с. 2-13]. Економічна сталість досягається зростанням, розвитком та збільшенням продуктивності; сталий розвиток розширює стурбованість розвитку монетарним капіталом для розгляду природного, соціального й людського капіталу, запобігає економічному зростанню та споживанню, що їх виснажують. Зі свого боку, соціальна сталість уключає поняття справедливості, розширення можливостей, доступності, участі, обміну, культурній ідентичності та інституційній стабільності. Вона прагне зберегти навколишнє природне середовище завдяки економічному зростанню та зменшенню бідності. Деякі дослідники припускають, що бідні країни повинні погодитися на деградацію навколишнього природного середовища як короткотерміновий наслідок економічного розвитку. Інші стверджують, що сприятливе навколишнє природне середовище, котре оптимізує розподіл ресурсів, може допомогти уникнути необхідності такої ситуації. Екологічна

сталість уключає цілісність екосистеми, пропускну спроможність та біорізноманіття, що вимагає збереження природного капіталу як джерела економічного вкладу та поглинання відходів.

Залежно від рівня соціально-економічних систем сталий розвиток може розглядатись у глобальних, національних, регіональних, локальних рамках: глобальний рівень сталого розвитку, суть якого полягає в рівномірному соціально-економічному розвитку світової спільноти, збереженні й відтворенні навколишнього природного середовища; збалансований розвиток усіх процесів у біосфері; регулювання цим процесом здійснюється міжнародними організаціями та міждержавними програмними документами; національний рівень сталого розвитку включає окремі країни, стратегічне управління де здійснюється на рівні урядів держав; регіональний рівень сталого розвитку, який характеризується рівновагою між соціальною, економічною, екологічною підсистемами регіону як цілісної системи, управління чим здійснюється на рівні органів державної та регіональної влади; локальний рівень сталого розвитку охоплює міста, сільські території, райони, що зумовлює розробку механізму управління сталим розвитком на основі регіональних і місцевих стратегій за участю органів місцевого самоврядування й громад.

Однією з визначених цілей сталого розвитку в системі заходів регіональної політики Європейського Союзу визначено облаштування населених пунктів, серед яких – міські, сільські та інші населені пункти, урбанізовані і міжпоселенські території [29, с. 27-44].

Зауважимо, що сьогодні великі та малі міста все більше зміцнюють свої місце й роль в економіці окремих держав, їх об'єднань та регіонів. Місто розглядається не лише як адміністративно-територіальну одиницю, але і як інструмент розвитку окремого регіону, що ще більше посилює місію міст. «Визначення в політичній площині ролі та значення міст як ключових драйверів економічного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності

як окремих регіонів, так і держав й їх об'єднань, створило базис для формування нової політики міського розвитку» [35].

Питання забезпечення сталого розвитку міст та міських поселень сьогодні є одним із ключових елементів регіональної політики для більшості розвинених країн світу. Головною умовою сталого розвитку міста виступають збалансованість і взаємодоповнення таких компонентів, як соціум, економіка та екологія. Звернемо увагу на те, що вищезазначені компоненти взаємопов'язані між собою й впливають один на одного, формуючи певний рівень якості життя населення, відповідний базис розвитку [29, с. 27-44].

Як справедливо зазначають Д. МакКларен і Дж. Агйемен, сьогодні більшість населення світу мешкає у містах, а майбутнє людства – абсолютно міське [36]. К. МакКормік і Б. Кісс називають міста центрами економічного розвитку [37]. При цьому, важко не погодитися з твердженням А. Саверіадес, що виснаження природних ресурсів і знищення природних територій, руйнація міських екосистем зумовлюють зростання витрат на покращення якості життя [38], що, є необхідним для досягнення перспектив сталого розвитку міста. Концептуальні засади сталого розвитку міст визначено Програмою ООН із населених пунктів, де зазначено цільові орієнтири сталого розвитку міст, а саме забезпечення збалансованого розвитку міст, із погляду їх соціальних, економічних та екологічних аспектів [39].

Міста відіграють ключову роль у якості рушійних сил розвитку регіональної економіки; є осередком більшості робочих місць, фірм і закладів інфраструктури; центром інновацій, підприємництва та економічного зростання. Як зазначає С. Щеглюк, підвищення ролі великих міст у регіональній економіці зумовлено активізацією процесів глобалізації й локалізації. Це спостерігається на прикладі великих міст, міських агломерацій і передусім регіональних метрополій як вищої форми

просторової організації населення [40, с. 419].

На думку О. Карлової міський спосіб життя, як елемент суспільно-економічної формації на різних етапах суспільного прогресу має свої особливості. У забезпеченні прогресивного економічного зростання виняткову роль відіграють саме міста, як основа для подальшого розвитку продуктивних сил, концентрації виробництва і населення, які вимагають постійної зміни всіх сфер людського життя. Зміна сфер людського життя обумовлена, як згадувалося раніше, суперечностями в складній міській системі. Важливим джерелом суперечностей є взаємодія всіх розглянутих законів і закономірностей, об'єктами дії яких є зв'язок елементів матеріально-просторової підсистеми міста, зокрема взаємодія матеріально-технічної та екологічної підсистем. Ці суперечності виникають у ході розвитку міста і вирішуються завдяки впливу на них людського чинника як керуючого елементу в соціально-економічній системі [41, с. 34]. Місто визначено як «населений пункт з переважно компактною забудовою, загальною чисельністю населення не менше ніж 20 тисяч жителів, на території якого розташовані промислові і переробні підприємства, підприємства комунального господарства, житловий фонд, та який має розвинуту соціальну, комунальну і транспортну інфраструктуру» [42].

Для повноцінного висвітлення сутності поняття «місто» з погляду процесів забезпечення його сталого розвитку потрібно виокремити ключові характеристики, що розкриті вченими у розрізі різних галузей знань. Серед них архітектура, місцеве самоврядування, місцеве планування території, юриспруденція, економіка, статистика, географія та ряд інших. На основі аналізу наукових підходів до категорії «місто», необхідно розглядати місто як просторову організацію суспільних відносин, що сформована історико-політичними й соціально-економічними передумовами, внаслідок яких створено середовище життєдіяльності людей, де зосереджено різні сфери діяльності та стилі життя. В основу сталого розвитку міста покладено

цільові орієнтири просторової організації суспільних відносин, що визначені Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку, а саме: підвищення соціальних й економічних можливостей задля забезпечення добробуту мешканців; підвищення енергоефективності міста; забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування; оптимальне врахування економічних й екологічних інтересів [29, с. 27-44].

Досягнення цих цілей передбачає здійснення управлінської діяльності. Як зазначає С. Щеглюк, організаційно-управлінська функція визнається найбільш вагомою у територіальній організації суспільства, є досить широкою за змістом і пов'язана з організацією, координацією та управлінням важливими для населення видами діяльності в соціально-економічній і політичній сферах. Організаційно-управлінська функція пов'язана з організацією, координацією та управлінням сукупністю видів суспільної діяльності, зокрема господарської та політичної, і визначається присутністю певних об'єктів, які виконують відповідні метрополійні функції [43].

Управління у широкому розумінні означає керування діяльністю об'єктом управління формальними та неформальними суспільно-політичними структурами в силу володіння ними владними повноваженнями [44]. Під терміном «глобальне управління» в наукових колах вживають схожі за змістом слова, зокрема вплив (періодичні чи постійні спроби цілеспрямованого корегування окремих параметрів об'єкта), упорядкування (форму часткової трансформації параметрів об'єкта на основі дво- чи багатосторонніх зв'язків), контроль (використання ресурсів одного або кількох учасників для запобігання хаотичному розвитку локальних чи глобальних процесів) і регулювання (упорядкування зв'язків або відносин на основі підпорядкування об'єкта встановленим правилам і нормам) [45]. Н. Павліха звертає увагу на міждисциплінарний характер проблем управління сталим просторовим розвитком. Погоджуємось із думкою вченої, що все

різноманіття вчень, покладених в основу формування теорії сталого просторового розвитку, можна згрупувати за ознаками домінування тих чи інших принципів, категорій та термінів, зокрема: фізико-географічні, соціально-географічні, економіко-географічні, соціально-економічні, геополітичні, гео економічні, геосоціальні, гео екологічні, геоінформаційні та інші категорії [46].

З огляду на те, що внесок фахівців у розвиток концепції управління сталим розвитком міста полягає у формуванні напрямків досліджень, які з часом перетворилися в окремі галузі знань (екологія, економіка природокористування, регіональна економіка, просторова економіка, інноваційна економіка, соціальна економіка, географія, гео економіка, містобудування та гео планування), потрібно зазначити, що характеристика передумов забезпечення сталого розвитку міста охоплює застосування комплексного й міжгалузевого підходів [29, с. 27-44]. Т. Ускова трактує управління містом як «спрямований вплив міських органів управління на різні сфери суспільного життя (матеріальну, соціальну, культурну, духовну та ін.) для підвищення рівня життєзабезпечення його населення» [47, с. 13]. При цьому управління здійснює контроль за змінами, врегульовуючи стихійні тенденції розвитку. Автор зазначає, що органи управління повинні мати дві основні цілі: внутрішню – підвищення якості життя населення; зовнішню – збільшення внеску міста в розвиток національного господарства, суспільного розвитку країни. Крім того, кожне місто виникає для виконання певних функцій відповідно до суспільних потреб, а в міру розвитку його функціональна структура ускладнюється.

Загалом управління є процесом, оскільки це вплив місцевих органів управління (через планування, організацію, мотивацію, контроль) на місто та його розвиток, а також є різновидом муніципального менеджменту, суть якого полягає у виконанні низки функцій. Відповідно Т. Усакова розглядає управління містом одночасно і як систему, і як процес. Головною метою управління містом, на думку О. Карлової, є створення самостійного

високорозвиненого й конкурентоспроможного міського господарського комплексу, що відповідає вимогам сучасного ринкового середовища, соціальної орієнтації міста в систему взаємовигідних і рівноправних зв'язків [48, с. 1531].

Як було зазначено, в основу концепції управління сталим розвитком міста покладено синергетичний підхід, який полягає в наявності міжсередовищних інтеграційних закономірностей самоорганізації розвитку міста як складної соціо-економіко-екологічної системи. Підтвердженням цієї тези є наукова думка М. Хвесика та І. Бистрякова, які вважають, що «з синергетичних позицій, відтворення національної господарської системи вимагає вирішення двох проблемних аспектів щодо сталого розвитку територій. Перший стосується ключових моментів, які забезпечують формування парадигми їх максимальної самоорганізації, другий – пов'язаний з проблемою муніципалізації територіального простору як одного з головних факторів, що сприяють самоорганізації співтовариства на базі активізації відтворення локальних господарських систем» [49, с. 9]. Соціальна складова частини сталого розвитку міста включає комплекс умов і заходів, пов'язаних із покращенням умов життя, підтримкою соціально незахищених верств населення, ростом соціальних гарантій; розвитком соціальної, комунальної, транспортної, комунікаційної інфраструктури. Покращення соціальної сфери міста, як головний чинник реалізації соціальної складової сталого розвитку міста, забезпечує благополуччя та комфортні умови життя й діяльності рівноцінно для всіх мешканців.

Зі свого боку, реалізація економічної складової частини сталого розвитку міста передбачає нарощення обсягів виробництва, зростання доданої вартості, створення нових робочих місць і забезпечує внаслідок цього зростання доходів населення, рівня життя й ліквідацію бідності. Екологічну ситуацію в місті створюють будь-які дії державної чи місцевої влади, бізнесу, домогосподарств із позиції екологічних наслідків,

збереження довкілля, захисту здоров'я людей. Тому реалізація екологічної складової сталого розвитку забезпечує збереження невідновлювальних ресурсів, життєздатність міського середовища [29].

Висновки до першого розділу

Концепт сталого розвитку формувався суспільством поступово. Більше того, є всі підстави охарактеризувати його як нову соціально-економічну парадигму. Під сталим розуміють такий розвиток, який задовольняє потреби нинішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Усі питання сталого розвитку є дуже актуальними для України на всіх рівнях, починаючи від локального (міста, селища та ін.), закінчуючи національним.

Неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування природомістких галузей з високою питомою вагою ресурсо- та енергомістких застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність культури праці та споживання тощо призвели до формування техногенного типу економічного розвитку. Як наслідок, нині антропогенне навантаження на природу наближається (а в окремих регіонах України вже наблизилося) до граничної межі її екологічної стійкості. За нею починаються кризові та катастрофічні зміни в природі, що негативно впливає на життєдіяльність людини і суспільства.

Підсумовуючи історичний шлях міжнародного співтовариства та нашої країни до розуміння важливості екологічного чинника суспільного розвитку, слід зазначити, що цей фактор у подальшій історичній перспективі розглядається в тісному взаємозв'язку з економічним і соціальним. А це означає, що майбутнє саме за збалансованим та стійким розвитком суспільства [50, с. 6].

Концепція управління сталим розвитком міста в свою чергу

еволюціонувала від монографічних досліджень середини ХХ ст. до міждисциплінарних прикладних досліджень на початку ХХІ ст. й перебуває в центрі уваги науковців. Відповідно, для досягнення перспектив сталого розвитку міста в умовах реалізації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом виникає необхідність адаптації вітчизняного механізму управління сталим розвитком міста до європейських стандартів якості життя. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення досвіду різних країн світу щодо управління сталим розвитком міста, зокрема Європейського Союзу, зважаючи на здійснення імплементації комплексу заходів Співтовариства в цій сфері [29, с. 27-44].

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТА В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

2.1. Особливості застосування інструментів стимулювання сталого розвитку міста в країнах Європейського Союзу

Нині Україна стоїть на порозі масштабних суспільно-політичних змін, що дає шанс модернізувати країну з урахуванням фундаментальних тенденцій світового ринку. Країна потребує нової парадигми національного сталого розвитку, що базуватиметься на сучасних світоглядних принципах, визначить дороговкази в гідне майбутнє й створить засади для конкурентоспроможності української нації в епоху глобалізації [51, с. 32].

Категорія сталого розвитку вперше на міжнародному рівні наводиться у 1987 році у доповіді «Наше спільне майбутнє», підготовленій Міжнародною комісією з навколишнього середовища ООН на чолі з прем'єр-міністром Норвегії Г. Брундтланд, та визначається як розвиток, що відповідає потребам сучасного покоління, не позбавляючи при цьому наступні покоління можливості задовольняти власні потреби у майбутньому. Разом із тим, конкретні колективні кроки у напрямі сталого розвитку країни-члени Європейського союзу здійснили лише у 1997 році, задекларувавши в Амстердамському договорі положення про сталий розвиток як фундаментальну ціль ЄС.

Надалі, у 2001 році було затверджено першу Стратегію сталого розвитку Європейського союзу, основною метою якої (як і наступних її «поколінь») стали визначення і розробка системи заходів, спрямованих на зростання рівня життя в Європейському союзі шляхом забезпечення ефективного управління і використання ресурсів, формування потенціалу екологічних і соціальних інновацій, захисту довкілля і соціального добробуту. Зазначимо, що найважливішою складовою нормативної бази Європейського

союзу у цій сфері є не лише Стратегія сталого розвитку (як у багатьох країнах світу), а й «Європа 2020», Фінансова рамкова угода ЄС на 2014-2020 рр. і Програми дій у галузі навколишнього середовища (перша- 1973-1976 рр., друга- 1977-1981 рр., третя- 1982 - 1986 рр., четверта - 1987- 1992 рр., п'ята - 1993-2000 рр., шоста - 2002-2012 рр., сьома - 2013-2020 рр.).

Вищенаведені документи не варто ототожнювати, оскільки всі вони мають специфічні риси і практично не дублюють один одного. Так, Стратегія сталого розвитку ЄС має довгостроковий характер і висвітлює довгострокові пріоритети сталого розвитку інтеграційного угруповання. У свою чергу, у стратегії «Європа 2020» встановлено середньострокові орієнтири сталого розвитку Європейського союзу. У Фінансовій рамковій угоді ЄС на 2014-2020 роки обумовлено фінансові аспекти реалізації положень концепції. Нарешті, Програми дій у галузі навколишнього середовища містять деталізовані плани «сталих» заходів на конкретні періоди.

Крім того, у контексті еволюції «сталих» ініціатив Європейського союзу принципово підкреслити, що, з одного боку, ключовою відмінністю перших програм ЄС у цій сфері є їх монотематичний характер: на початкових етапах більшість проектів мала виключно екологічну орієнтованість, оскільки соціальну складову сталого розвитку часто виносили за дужки і не розглядали два атрибути сталого розвитку (екологічний і соціальний) у комплексі [52, с. 63-71]. З іншого ж боку, сучасні «сталі» ініціативи охоплюють вже всі три атрибути сталого розвитку (екологічний, соціальний й економічний), проте його екологічний компонент часто домінує, що, вірогідно, відбувається з огляду на перманентне поглиблення і без того катастрофічних для довкілля наслідків діяльності всіх суб'єктів міжнародних економічних відносин. Наприклад, остання на сьогодні, сьома Програма дій у галузі навколишнього середовища до 2020 року, зосереджує увагу європейської спільноти на процедурі реформування фіскальної системи з метою захисту довкілля шляхом запровадження Програм ЄС «Оподаткування в енергетичній галузі», Eurovignette тощо [53, с. 3]. Справді, економічна

інтеграція поряд з адекватними й ефективними соціальними та екологічними режимами є важливим внеском у процес розвитку суспільств і захист екосистем [54, с. 7]. Однак, успіх реалізації «сталих» ініціатив у більшості країн світу у значній мірі залежить не лише від повноти і сумісності запропонованих програм, а і від інституційного, і фінансового забезпечення процесу імплементації сформульованих завдань та заходів. Інституційна складова сталого розвитку Європейського союзу представлена цілою низкою організацій, що, без з'ясування ролі кожної з них у цьому процесі, ускладнює розуміння розподілу функціональних обов'язків між ними та унеможлиблює ефективне запозичення європейського досвіду.

У межах Європейської комісії як одного з ключових органів ЄС з метою підтримки ідей сталого розвитку, захисту навколишнього природного середовища створено Генеральний директорат з питань довкілля, чия місія є ініціація та розробка нового екологічного законодавства, забезпечення його імплементації у країнах-членах ЄС. Європейська комісія реалізує власну законотворчу функцію у сфері сталого розвитку спільно з Європейським парламентом, у межах якого також сформовано спеціалізований орган - Комітет з питань довкілля, охорони здоров'я і продовольчої безпеки. Найновішим «сталим» здобутком Європейської комісії й Європейського парламенту стала сьома Програма дій у галузі навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре у межах нашої планети», запропонована у грудні 2012 року.

Європейський комітет з економічних і соціальних питань, фактично, виступає своєрідним інституційним форумом для громадського обговорення і наступного законодавчого затвердження ініціатив в ЄС (за участю Європейської комісії та Європейського парламенту), зокрема, і тих, що стосуються сталого розвитку. Комітет регіонів ЄС був започаткований у 1991 році з метою активного залучення до реалізації політики Європейського союзу органів місцевого самоврядування та формування нових регіональних зв'язків в Європі. Крім того, створення органу такого типу у межах ЄС було

обумовлене і необхідністю централізованого регулювання процедури запровадження Стратегії сталого розвитку на прикордонних територіях. Вдалим у цьому світлі прикладом діяльності Комітету регіонів ЄС є успішна реалізація Програми сталого розвитку регіонів, розташованих на узбережжі Атлантичного океану, яка розповсюджується на частину Великобританії, Португалії, Франції, Ірландії, забезпечує захист прибережних районів, раціональне використання природних ресурсів на цих територіях та стала можливою саме завдяки централізації процесу у «руках» Комітету [52, с. 63-71].

Важливим кроком у напрямі сприяння сталому розвитку регіонів є також затвердження у 1999 році у Потсдамі Плану просторового розвитку ЄС, ключовими складовими якого є розвиток міст і регіонів; утримання балансу між населенням у містах і сільській місцевості; захист місць проживання і ресурсів; ефективне землекористування; узгодження заходів, наведених у Плані з заходами, запропонованими в інших секторальних просторових стратегіях [55, с. 5,6]. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) як наднаціональний орган ЄС, місією якого є, перш за все, довгострокове, стратегічне фінансування, також приймає активну участь у забезпеченні безперебійного запровадження концепції сталого розвитку. Відомо, що значна частина високотехнологічних напрацювань Європейського союзу є результатом спільних міждержавних проєктів у межах ЄС, що дозволяє сконцентрувати сукупний дослідницький й інвестиційний потенціал (зокрема, і фінансові ресурси ЄІБ) на пріоритетних напрямках технологічного розвитку. У 2011 році з метою протистояння змінам клімату ЄІБ інвестував близько 18 млрд, євро як у проєкти у країнах Європейського союзу, так і поза його межами. Спеціалізованим органом Європейського союзу, чия діяльність зосереджена суто на довкіллі, є Європейське агентство з навколишнього середовища (ЕЕА) зі штаб-квартирою у Копенгагені (Данія), яке було створене у 1990 році, налічує сьогодні 32 країни-члени і відіграє провідну роль у процесі акумуляції, систематизації та підготовки екологічної

статистичної інформації в ЄС. До речі, новітнім сприятливим за своїм характером зрушенням у сфері екології, що має безпосереднє відношення до ЕЕА, є розробка Празького Меморандуму у 2012 році, покликаною задовольнити зростаючі потреби у всеохоплюючій статистичній оцінці «зелених» результатів функціонування економіки ЄС.

Важливе місце у системі інституційного забезпечення сталого розвитку ЄС нині належить і неурядовим організаціям, бізнес об'єднанням, науковим установам. Зокрема, виділимо Європейську мережу сталого розвитку, форум для обговорення «без краваток» проблем розробки і запуску національних стратегій сталого розвитку країн-членів ЄС; Інститут європейської політики у сфері навколишнього середовища, незалежну, неприбуткову дослідницьку організацію, що переймається питаннями впливу всіх видів політик на довкілля в Європейському союзі та поза його межами; Міжнародний інститут з питань навколишнього середовища і розвитку.

У світлі проблематики фінансування «сталих» ініціатив ЄС слід згадати і про трансформації, що відбуваються у цій сфері під впливом кризових явищ. Наслідки економічних криз регіонального і світового масштабу, як правило, мають всеохоплюючий характер (у сенсі «постраждалих» секторів економічної системи) та, відповідно, накладають негативний відбиток і на процес реалізації екологічної політики, стратегій сталого розвитку у країнах світу, інтеграційних угрупованнях [52, с. 63-71].

Враховуючи новітні реалії розвитку світового господарства, слід зазначити, що проблематика сталого розвитку відійшла на другий план для більшості країн світу сьогодні у зв'язку з погіршенням економічних показників та посиленням волатильності фінансових ринків у ході світової фінансово-економічної кризи [56, с. 7]. Разом із тим, слід визнати, що, незважаючи на агресивний негативний вплив кризових явищ, колективна боротьба зі змінами клімату і діяльність ЄС у напрямі захисту навколишнього природного середовища має позитивні результати. Яскравим аргументом на користь останньої тези є той факт, що у 1990 році обсяг викидів парникових

газів ЄС в атмосферу складав 5583,1 млн. тон, тоді яку 2011 – 4601,6 млн. тон [52, с. 63-71]. А в 2020 році вже йдеться про зниження обсягу шкідливих викидів ЄС в атмосферу порівняно з 1990 роком на 25 % при зростанні економіки на 60 % [57]. Найголовнішим досягненням ЄС у сфері сталого розвитку є не стільки сприятливі кількісні показники, скільки ті здобутки, що не можна оцінити у матеріальному еквіваленті. Йдеться про спростування Європейським союзом на власному прикладі тези про універсальність підходу до інтеграції як до інструменту для подолання виключно економічних суперечностей, реалізації економічних і політичних амбіцій, досягнення провідних позицій на міжнародній арені, застосування якого, як правило, призводить до втрати, а іноді й свідомого ігнорування країнами інших можливостей, запропонованих інтеграційним процесом і, зокрема, колективного розв'язання не лише економічних, а і соціальних, й екологічних проблем, реалізації екологічних інтересів людства [52, с. 63-71].

Досить показовим для аналізу та оцінки сталого розвитку європейських міст є дослідження науковців Б. Еванс, Н. Джоас та інших, що базуються на дослідницькій програмі DISCUS, яка фінансувалася Європейською комісією та проводилася протягом трьох років. Вісім партнерів по всій Європі провели глибоке дослідження місцевих політик сталого розвитку, що практикувалися в 40 європейських містах. Основними питаннями дослідження було визначення факторів та умов, що дозволяють досягти хорошого результату управління для сталого розвитку міст. Основне питання дослідження, у свою чергу, призвело до трьох наступних питань, якими керувалися при проведенні дослідницьких робіт: що означає «успіх» у політиці сталого розвитку міст; які фактори та умови дозволяють або перешкоджають «успіху» сталого розвитку на місцевому рівні; що означає «належне управління» для сталого розвитку міст. Мабуть, не дивно, що оцінки, як правило, найвищі у дослідженнях північноєвропейських міст і найнижчі у східноєвропейських міст, що свідчить про те, що прогрес у галузі сталого розвитку є більш прогресивним у першому регіоні. Багато нових країн-членів ЄС (деякі із

розряду східноєвропейських) лише нещодавно вирішували питання охорони навколишнього середовища або, в ширшому розумінні, сталого розвитку. Таким чином, місто у Швеції може мати вищий бал, аніж місто у Польщі, але все ще не входить у п'ятірку найкращих у своєму «регіоні». Це не означає, що воно досягло менших результатів, але означає, що оцінка була нижчою лише в контексті «регіону».

Досягнення політики, визначені в цьому дослідженні, показують, що місцеві органи влади серйозно вирішують низку ключових питань сталості: створення схем управління містом для поліпшення сталості; збереження природних благ (за рахунок використання відновлюваних джерел енергії, заходів з підвищення енергоефективності та захисту зелених насаджень); екологічний транспорт; динамічна (і стала) місцева економіка; та врахування місцевих та глобальних зв'язків.

Очевидно, є міста, які рухаються до комплексного підходу до сталого розвитку, який включає соціальні та економічні аспекти в цілий ряд інноваційних політик та проектів.

Наведемо приклади успішних політик сталого розвитку міст.

Місто Ганновер, Німеччина – населення якого становить 0,5 мільйона, є сучасним містом, і, маючи більше половини площі, що охоплює зелені та відкриті простори, включаючи великий ліс всередині міста, Ганновер продає себе як «місто садів». Згідно з відповідними документами для Ганновера, стійкий розвиток є наскрізним питанням. У галузі транспорту відзначається, що міська рада та Велика адміністрація Ганновера спільно субсидують громадську транспортну систему. За схемою «Білет на роботу» існує субсидований громадський транспорт для переїзду працівників, а місто вдосконалює мережі легких та важких залізниць та автобусних смуг. Існує політика, яка забороняє використання приватних автомобілів та заохочує їздити на велосипеді та ходити пішки. Служба «FrauenNachtTaxi» працює, щоб привезти жінок додому з їхньої трамвайної чи автобусної зупинки у нічний час.

Що стосується політики захисту клімату та ініціатив щодо відновлюваної енергетики, місцева влада є членом Кліматичного альянсу. Він розробив низку інноваційних підходів у цій галузі. Наприклад, він створив Фонд захисту клімату, ProKlima, з міською комунальною службою та п'ятьма сусідніми місцевими органами влади. ProKlima - грантове агентство, яке фінансує діяльність з оптимізації енергії, а також кампанії із заощадження вуглекислого газу та використання відновлюваних джерел енергії. Ганновер також розробив типові проекти для сприяння енергоефективності та відновлюваним формам енергії, такі як екополіпшення житла. Місцева влада створила Агентство з охорони клімату разом з іншими місцевими органами влади, місцевим оператором громадського транспорту, комунальними та приватними компаніями, і це агентство координує всі заходи з охорони клімату в регіоні.

Міська громада Дюнкерк (DUC), Франція, населення якої налічує 215 000 чоловік, розташована біля Північного моря (недалеко від бельгійського кордону). Це третя за величиною комерційна гавань у Франції. З кінця Другої світової війни район Дюнкерка зазнав значного промислового розвитку. П'ятдесят чотири відсотки активного населення зайняті в одній із 900 галузей промисловості, що існують на території DUC. Двадцять шість відсотків галузей пов'язані зі сталеливарною промисловістю / металургією, 10 відсотків - будівництвом, 5 відсотків енергетикою та 4 відсотками хімією. Хоча існують визнані проблеми охорони здоров'я та навколишнього середовища, пов'язані з переважанням промислового сектору в Дюнкерку, можливості працевлаштування також значною мірою залежать від розвитку промисловості. DUC - це муніципальна організація, що представляє 18 окремих місцевих органів влади, що оточують місто Дюнкерк. Цей тип структури є привілейованим національним законодавством. Міські громади відіграють роль визначальних основних політичних орієнтацій та стратегій щодо території, яку вони представляють. Основна увага місцевої влади зосереджена на управлінні ризиками та пов'язуванні цього зі сталим

розвитком. DUC виграв премію за сталий розвиток міст і міст у 1997 році, і головним завданням є стійкий розвиток. Відповідними документами є Контракт на агломерацію, який включає питання сталого розвитку, та Керівництво суб'єктів сталого розвитку (Місцева адміністрація міської громади міста Дюнкерк). Це останнє виглядає особливо інноваційним, оскільки воно визначає методологію сталого розвитку, яку мають застосовувати органи місцевого самоврядування та організації громадянського суспільства. Місцева влада розробила ініціативи щодо відновлюваних джерел енергії та має низку транспортних ініціатив, таких як автобуси, що працюють на газу, працівники DUC, що використовують електромобілі, та План мобільності, який спрямований на вдосконалення громадського транспорту та велосипедних об'єктів. Місцева влада сприяє питанням справедливої торгівлі та має ініціативу з відновлення міст (проект «Нептун»), яка фокусується на соціальній та економічній політиці щодо неблагополучних районів. Окремим напрямком прогресу, який називають, є місцева влада, яка працевлаштовує місцевих жителів у «зелених» районах, наприклад, в галузі поводження з відходами.

Гарлем, Нідерланди стикається з особливим екологічним тиском через сильну урбанізацію, високу щільність населення (150 000 чоловік) та ризики повені, пов'язані зі зміною клімату. Місцева влада зосереджується на екологічному управлінні, і, згідно з висновками на місцях, містобудування включає аспекти сталого розвитку, хоча це прямо не називається стійким розвитком. Ключовими документами є Стратегічний план, який зосереджується на соціально-економічних питаннях, але також враховує екологічні проблеми - наприклад, покращення зелених насаджень - та житлове будівництво. План екологічної політики має «бачення стійкості» та екологічні цілі, а Програма розвитку пов'язана зі Стратегічним планом, але визначає цілий ряд заходів (муніципалітет Гарлема). Одним із прикладів місцевої влади, яка займається економічними питаннями щодо навколишнього середовища, є робота з бізнесом на зелених насадженнях для

індустріальних парків. Загальним занепокоєнням як місцевого самоврядування, так і секторів громадянського суспільства є збільшення використання автомобілів та вплив на викиди, хоча обидві групи погоджуються з певним прогресом у екологічних аспектах. Острів Готланд, включаючи столицю Вісбю, також був місцем проведення дослідження. Населення острова становить 57 000, але зростає до 700 000 протягом літніх місяців. Острів презентує себе як «екомуніципалітет» - у Швеції це означає спрямованість на розвиток громади, що характеризується метою досягнення стійкості та економічного використання ресурсів. Однією з галузей, в якій особливо відзначається Готланд, є використання енергії вітру. Ключовими документами є Порядок денний 21 - екопрограма - а також сталий розвиток. У рамках цього заявлена мета полягає в тому, щоб стати зоною нульових викидів за рахунок ефективного використання води, енергії, землі та матеріалів, що має загальну мету досягти сталого розвитку в одному поколінні. Місто є членом KLIMP (північний еквівалент кліматичного альянсу), веде активну роботу у сфері поводження з відходами, відновлюваною енергією та, зокрема, у впровадженні проекту «Зелений прапор» (із використанням рішень з відновлюваної енергії у школах / центрах денного перебування з метою, щоб усі ці заклади отримали екологічну сертифікацію). Місцева влада запровадила політику землекористування, спрямовану на захист зелених зон, і сприяє використанню екологічно чистих автобусів [58].

2.2. Підходи щодо використання інструментів стимулювання сталого розвитку міста на Американському континенті

Цікавим є досвід Сполучених Штатів Америки в реалізації загальнодержавних програм, спрямованих на досягнення сталого розвитку. Так, федеральний уряд США є найбільшим споживачем енергії в країні, він має більш, ніж 350 000 енергоспоживаючих будівель та 600 000 автомобілів.

Енергія, яка використовується в будівлях і спорудах, становить близько 38% від загального обсягу використання енергії федеральним урядом, споживання енергії автотранспортними засобами та обладнанням становить 62%. Скорочення енергоспоживання державних об'єктів приділяється велика увага. Задля цього існує Федеральна програма управління енергоспоживанням (FEMP). FEMP враховує інтереси різних зацікавлених сторін, маючи основною метою забезпечення економії енергії та води в федеральному уряді. У реалізації програми беруть участь: Білий дім - підтримуючи впровадження програми та збору фактичних показників, Федеральні агентства - надаючи технічну допомогу та оцінюючи прогрес впровадження програми, Конгрес - законодавчої підтримкою ініціатив, Промисловість - обізнаний влада про сучасних розробляються технології, Національні лабораторії - розробляючи тренінги та методи оцінки для агентств. Застосування цієї програми дозволило федеральному уряду домогтися скорочення енергоємності з 1975 року на 49% і економії коштів приблизно на 50 млрд. дол. США.

В рамках федеральної програми з управління енергоспоживанням розроблений Контрольний список керівних принципів 2016 року для нового будівництва і модернізації та Контрольний список керівних принципів 2016 року для існуючих будівель. За допомогою цих контрольних списків можна оцінити виконання показників, визначених в «Керівних принципах для Стійких федеральних будівель» [59]. Також існує наказ президента «Ефективні федеральні процедури» від 17 травня 2018 № 13834. Мета цього наказу - організувати процедури управління відповідно до кращих практик сталого розвитку, покращити енергоефективність будівель, оптимізувати споживання матеріалів і скоротити вплив на навколишнє середовище від будівництва будівель та їх експлуатації. Департамент з енергетики США в 2012 році випустив національний рейтинг енергоефективності будинків. По ньому оцінено вже більше 90 000 будинків. Оцінка за Score Home Energy показує енергоефективність будинку, розраховану на основі характеристик конструктиву будівлі, огорожувальних конструкцій, систем опалення,

охолодження та гарячого водопостачання. Результати оцінки містять детальну інформацію про поточну структуру і системах, і рекомендації, як підвищити енергоефективність будинку, щоб досягти більш високого бала і заощадити гроші.

Крім того, Управління справами Адміністрації США (GSA - General Services Administration) представляє інформацію по державних екологічних програмах. Представлені в цих програмах політики та керівництва допомагають дотримуватися природоохоронних законів і нормативних актів, мінімізувати екологічні ризики і застосовувати кращі практики з метою підтримки принципів захисту навколишнього середовища [60]. На сьогоднішній день втілення ідеї сталого розвитку можна простежити в стратегіях стійких міст США. Кожне з таких міст володіє власною унікальною рисою, яка залежить від його географічного положення, природних ресурсів, еколого-географічних особливостей, чисельності населення, або ж ідей, що превалюють суспільстві. Для того щоб зрозуміти, що представляють собою стійкі міста в Сполучених Штатах Америки, розглянемо ряд цікавих конкретних прикладів.

Необхідно відзначити, що список найбільш стійких міст в Сполучених Штатах Америки був запропонований американською організацією «Natural Resources Defense Council» (NRDC) і називається «Smart cities». В даний час перше місце в рейтингу стійких міст займає Сіетл. У своїй діяльності зазначена вище організація використовувала дані Агентства з охорони навколишнього середовища США, а також проаналізувала інформацію міської адміністрації про стан навколишнього середовища в місті і його передмістях. При створенні рейтингу використовувалися десять різних критеріїв, такі як якість атмосферного повітря в місті, обсяги викидів вуглекислого газу, використання альтернативних джерел енергії, наявність велосипедних доріжок і т.д. [61, с. 165-169].

За оцінками експертів, лідером серед стійких міст виявився і до сих пір є, Сіетл [62]. У Сіетлі існують високорозвинена система легкорельсового

транспорту, яка дозволяє реалізувати переміщення жителів в межах міста без істотних навантажень на навколишнє середовище. Міські енергетичні потреби забезпечуються завдяки гідро-електростанції, що дозволяє знизити викиди вуглекислого газу, які виробляють електростанції, що працюють на спалюванні вуглеводневого палива. Сіетл бере участь в двох програмах по «боротьбі» з глобальним потеплінням: Seattle Climate Action і Seattle Climate Partnership. За висновком експертів, міське населення міста представлено людьми з високорозвиненою культурою і екологічної відповідальністю. Слід підкреслити, що до сих пір не вирішено питання «вини» в глобальному потеплінні, вірніше сказати, в глобальних кліматичних коливаннях природного і / або антропогенного чинника, що не заважає прихильникам, що визначає «вина» антропогенного чинника в цих процесах продовжувати старання в області «боротьби з кліматом».

Так, добре відомо, що США свого часу підписали відомий Кіотський протокол, але не ратифікували його, а це значить, що країна в цілому «постачає» в атмосферу близько 25% загального обсягу вуглекислого газу та інших забруднювачів і практично не використовувала досвід, накопичений нею в рамках використання вуглеводневої квотування в своїх межах [61, с. 165-169]. Після Сіетла йде мегаполіс Сан-Франциско [62], який є одним з найбільш густонаселених міст в США.

Важливою і цікавою ініціативою, пов'язаною з розвитком стійкого міста в Сан-Франциско можна вважати заборону на використання пластикових пакетів, активний розвиток програми використання сонячних батарей для забезпечення електроенергією міста, розвиток велосипедного руху в місті та міська підтримка виробників корисних продуктів харчування. Є магазини так званих «органічних» і екологічно чистих продуктів. Органічні продукти відповідають певним критеріям - рослини вирощені без використання пестицидів і гербіцидів, тварини вирощуються без використання антибіотиків і т.д. [61, с. 165-169]. І, нарешті, в трійку лідерів американських стійких міст входить Портленд [62]. Так само, як в Сан-Франциско і Сіетлі, в Портленді

існує розвинута система легкорельсового транспорту, що дозволяє легко переміщатися по місту. Портленд активно бореться з викидами вуглекислого газу, модернізуючи промисловість міста. Портленд також знаменитий тим, що його жителі переробляють більше половини власного сміття, що дозволяє назвати це місто дуже «доброзичливим до навколишнього середовища». Розглядаючи сучасні стійкі міста, не можна не приділити увагу таким речам, як нові технології. Розвиток технологій дозволяє істотно знижувати антропогенне навантаження на навколишнє середовище, скорочувати споживання ресурсів, створювати нові робочі місця [61, с. 165-169].

Хорошим прикладом може послужити Окленд, в штаті Каліфорнія. У місті Окленд існують ініціативи з будівництва нових міських районів з використанням виключно «доброзичливих» для навколишнього середовища матеріалів. Також у мерії Окленда є план під назвою «Zero Waste Plan», суть якого націлена на зменшення кількості відходів та повної переробки їх для наступних потреб. Крім усього іншого в Окленді існує програма з підтримки виробників продуктів харчування, вирощених без використання хімічних добрив або генних модифікацій. З високотехнологічних досягнень Окленда можна відзначити, що місто на 17% від загального обсягу енергозабезпечення отримує за рахунок використання нових технологій, включаючи поновлювані джерела [62].

Природоохоронним законодавством США передбачені суворі вимоги до бензину і вихлопних газів. При цьому треба підкреслити, що в Каліфорнії на відміну від інших штатів екологічні правила, норми і нормативи суворіші, ніж в інших штатах. Це, до речі, пояснює той факт, що ціна на бензин тут більш висока в порівнянні з іншими штатами. Цим же фактором пояснюється популярність таких машин як, «Тойота Пріус» і електро-автомобілів. До високих технологій необхідно також віднести електроенергію. Наприклад, місто Остін розробило для себе нічну підсвітку, робота якої забезпечується від поновлюваних джерел енергії. Також в Остіні існують компанії, що забезпечують потреби міста електроенергією з відновлюваних і принципово

нових джерел. Ці компанії розширюють сферу своєї діяльності і планують відкривати філії в інших містах Сполучених Штатів.

Цікавий також приклад міста Сакраменто, який розробив і використовує принцип власної енергетичної політики, що забезпечує міські потреби на 100% з поновлюваних джерел. Міська влада створила проект по забезпеченню жителів міста безкоштовними деревами, які громадяни можуть посадити навпроти своїх будинків для позитивного впливу на навколишнє середовище і охолодження власних будинків від тіні дерев.

Далі можна навести приклад Бостона, який також прагне до забезпечення міста за допомогою поновлюваних і / або нетрадиційних джерел енергії та розробляє програму для побудови сонячних електростанцій, у всіх світлофорах використовуються світлодіоди, що дозволяє значно економити електроенергію, регулюючи міський трафік.

Всі ці інновації роблять Бостон лідером по використанню «доброзичливих» до навколишнього середовища технологій на Східному Узбережжі [61, с. 165-169].

Широко відоме трагічними подіями початку 1960-х років місто Даллас забезпечує власні енергетичні потреби на 40% за допомогою енергії вітру і продовжує активно розвивати ці технології. Після широкого впровадження відновлюваних джерел енергії в забезпеченні потреб міста стало помітним значне зниження викидів вуглекислого газу в атмосферу Далласа [63, с. 65-82]. Однак не тільки високі технології та інновації впливають на збереження сприятливого навколишнього середовища. Зниження споживання ресурсів, створення паркових зон, розвиток велотранспорту є важливою частиною стратегії сталого міста. Проводяться акції із залученням населення США до благоустрою свого штату і країни в цілому. Наприклад - День Землі, коли добровольці чистять пляжі, сквери і парки. Також проводяться конференції, виставки, закриття руху на жвавих вулицях великих міст, прибирання територій та посадка дерев.

У Денвері одним із пріоритетних міських цілей є зниження споживання

води і використання технологій, які дозволяють економити воду, в тому числі за рахунок внутрішнього обороту води. Розширення існуючих парків і створення нових велосипедних доріжок дозволяє місту бути в десятці стійких міст США. У містах, де неможливо розширення парків, існують інші ініціативи. Наприклад, в Чикаго є більше 300 «зелених дахів» - на яких розташовані газони і діжки з деревами. Також Чикаго є лідером за кількістю будинків, схвалених U.S. «Green Building Council». Отримати схвалення від цієї організації можуть тільки ті будинки, чиї споруди, внутрішнє обладнання, матеріали та дизайн відповідають сучасним нормам і не мають негативного впливу на стан навколишнього середовища.

Також можна привести в приклад Сан-Дієго, в якому на сьогоднішній день після нової програми розвитку міста майже чверть міської землі віддано під парки та сквери - і з кожним роком ця територія тільки збільшується.

З іншого боку, в Нью-Йорку зараз спостерігається не такий вражаючий ріст парків і впровадження нових технологій, таких як використання поновлюваних джерел енергії. Однак з ініціативи мера прийняті нові норми для підприємств, які створюють великі викиди вуглекислого газу. Ці норми істотно знизили показники викидів і ведуть до більш позитивних результатів. Слідом за Нью-Йорком від забитих автомобілями доріг і вихлопних газів хоче позбутися Лос-Анджелес - величезний мегаполіс, який ставить перед собою задачу використовувати поновлювані джерела енергії, а також зменшити витрату водних ресурсів в місті.

Проте, найцікавішим прикладом з усіх перерахованих вище міст є Сакраменто - в минулому невелике містечко, що розрослося до досить великого мегаполісу. Сакраменто прагне до реалізації нової програми по використанню велодоріжок в межах міста, а також до нового типу забудови з позитивним впливом на навколишнє середовище. Всі перераховані вище міста є прикладами взаємодії громадянського суспільства, міської адміністрації, бізнес-структур, діяльність яких спрямована на поліпшення якості життя городян, збереження навколишнього середовища, розробку

нових способів вирішення екологічних проблем з орієнтацією на інноваційні технології та нові способи ведення господарської діяльності. Саме така взаємодія всіх жителів міста, а також усвідомлення того, що захист навколишнього середовища є обов'язком кожного громадянина і дозволяє Сполученим Штатам Америки домагатися вражаючих результатів при реалізації концепції сталого розвитку [61, с. 165-169].

Американські стійкі міста - це міста, розвиток яких націлений на майбутнє. Стійкі міста в усьому світі плануються таким чином, щоб всі споруди відповідали високим екологічним стандартам. Також обов'язковою рисою сталого міста є наявність природних зон, що гармонійно вписуються в місто [64, с. 1184]. Промисловість в таких містах повинна бути повністю біопозитивна, націлена на повну безвідходність власного виробництва. Говорячи про соціальну спрямованість міста, необхідно відзначити той факт, що всі жителі зобов'язані нести відповідальність за стійкість розвитку свого міста і робити внесок в реалізацію всіх ідей, які можуть зробити місто краще. На прикладі Північно-американського континенту можливо зробити висновок про те, що правильне поєднання економічної та екологічної моделі дозволяє реалізувати масштабні проекти, правильне виконання яких допомагає вирішувати проблеми навколишнього середовища не тільки в рамках одного міста, а й цілого регіону. Зараз перед Сполученими Штатами Америки стоїть складне завдання - виробити план вирішення екологічних проблем з урахуванням всіх кліматичних і географічних особливостей країни. Використовуючи стійкі міста як відправні точки, можна розвивати нові екологічні норми на кожен штат, і тим самим покращувати стан навколишнього середовища, а, отже, життя людей. Сьогоднішній розвиток технологій дозволяє Сполученим Штатам ставити перед собою дуже масштабні цілі щодо екологізації власної країни, а вдалі приклади стійких міст є тим чинником, що допоможе досягти цих цілей і втілити їх в життя. Оскільки не можна повністю відокремлювати Північну, Центральну і Південну Америки, все ж в екологічному плані стан навколишнього

середовища та якість життя в зазначених регіонах американської частини світу мають істотні відмінності в досягненні сталого розвитку [61, с. 165-169].

Так, наприклад місто Пуент-а-Пітр в Гваделупі має найвищий рейтинг серед міст цього регіону, потім йдуть Сан-Хуан, Монтевідео, Буенос-Айрес, і Сантьяго. Місто Манаус (Бразилія) визначено як приклад зародження великого промислового центру, що став базисом для створення «вільної економічної зони Манаус». В цій зоні розташовані кілька транснаціональних компаній, які вже «оселилися» в цьому районі, і більш того, як очікується, з'являться тут найближчим часом [65, с. 685].

Кілька міст в Центральній і Південній Америці приваблює для іноземних туристів, а також представників бізнес-структур через їх відносно стабільні політичні умови, створення інфраструктури та приємний клімат, але багато проблем залишаються невирішеними у випадках стихійних лих. Це можуть бути урагани, тропічні дощі, повені та інші події, пов'язані з екологічними і економічними наслідками. Але паралельно з такими еколого-кліматичними явищами слід звернути увагу й на те, що фахівці в області світової політики називають «м'якою безпекою», а саме - нерівномірні темпи соціально-економічного розвитку, а, відповідно, і соціальна нерівність, високий рівень корупції та організованої злочинності [61, с. 165-169].

2.3. Зарубіжний досвід застосування інструментів сталого розвитку міст

Сталий розвиток довкілля - процес, в якому експлуатація природних ресурсів, напрямок інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та законодавчі зміни узгоджені між собою і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал середовища проживання для задоволення людських потреб і прагнень [66].

Одночасно з цими положеннями в доповіді уряду австралійського

штату Вікторія - найбільш щільно населеного і урбанізованого штату Австралії - між поняттями «якість життя» і «сталий розвиток» проводиться принципова відмінність. Одне з ключових тверджень цієї доповіді: більшість критеріїв якості життя - це показники, пов'язані з характеристиками природного середовища місцевості, які визначають зручність і безпеку тієї чи іншої території [67]. Показники сталого розвитку виходять за рамки економічних показників, але включають в першу чергу вирішення завдань, пов'язаних з взаємодією соціуму з навколишнім середовищем.

Цікавим є досвід другого за величиною міста Австралії - Мельбурна, розглянутий в рамках даної статті. Місто є столицею штату Вікторія, одним з основних комерційних, промислових і культурних центрів Австралії

На думку мера Мельбурна містера Джона Соу, щоб досягти високої якості життя, політика, що проводиться в місті, повинна здійснюватися з урахуванням екологічної раціональності. Він підкреслює, що сучасні великі міста повинні вивчити досвід Мельбурна, який з 1997 р зробив програму сталого розвитку центральним принципом у міському плануванні. Метою міста є забезпечити високу якість життя для всіх городян, як в даний час, так і в майбутньому.

Різноманітна культура Мельбурна, доступна вартість життя, можливість отримати роботу і наявність зелених зон - завдяки всьому цьому за результатами щорічних опитувань, проведених журналом «Економіст» (The Economist), за останні десять років Мельбурн був тричі визнаний найбільш зручним для життя містом в світі. Аналогічно «Мерсер» (Mercer) - міжнародна консалтингова компанія в сфері людських ресурсів з управління персоналом і пов'язаних з ним фінансовими послугами - визнавала Сінгапур найсприятливішим для життя містом в Азії і одним з міст з високою якістю життя в світі. «Міста з високою якістю життя в світі» - статус, який присвоюється списку міст, які отримали відповідний рейтинг в авторитетному щорічному дослідженні умов життя. Ініціативні кроки відповідно до принципів, викладених вище, переймають й інші міста. Як

приклад можна привести місто Фошань в Китайській Народній Республіці [70]. Містер Тяньмін Шу, віце-мер Фошань, прагне розвинути своє місто до стану передової промислової бази, сучасного промислового центру, міста, що має добру славу завдяки своїй унікальній культурі, красі і добробуту.

Для досягнення цієї мети Фошань, зокрема, реалізував п'ять ініціатив, які близькі принципам Мельбурна: комплексне адміністрування питань навколишнього середовища. Для реалізації розроблено спеціальну програму охорони навколишнього середовища для відновлення водних об'єктів міста. Реалізуються програми енергозбереження, зниження викидів і запобігання забруднення повітря. Збільшено санкції за порушення нормативів щодо викидів в повітря. Зменшилася робота підприємств, які виробляють застарілу продукцію або забруднюють навколишнє середовище, і замість них впроваджені екологічно чисті виробничі галузі; охорона спадщини міста. Мета ініціативи - досягнення гармонії між людьми і природним середовищем. Заохочення посадки дерев і сприяння озелененню створюваного міського пейзажу. Створення екологічного міста, зручного для життя і роботи; сучасна виробнича система. Фошань прагне зміцнювати співробітництво з містами, просунутими на міжнародному рівні в області міського планування, будівництва логістичних парків та розвитку промислового виробництва. Підвищити стандарти якості продукції і модернізувати різні виробничі галузі; розвиток інтеграції в місті. Прискорення будівництва всеохоплюючої сучасної транспортної системи та громадської міської інфраструктури шляхом зміцнення загальноміського управління завдяки запозиченню досвіду розвитку передових міст в усьому світі. Впорядкування, узгодження і об'єднання міських структур в цілісну систему; благополучне і гармонійне місто. Розвиток громадських галузей: освіти, культури, охорони здоров'я, спорту та соціального захисту [68]. Таким чином, Китай успішно інтегрує цілі сталого розвитку в свої ключові стратегічні документи, тим самим прагнучи досягти суттєвого економічного зростання при підвищеній увазі до якості життя і середовища [71].

В свою чергу в Японії, як і в багатьох інших країнах, що активно розвиваються, питання стимулювання сталого розвитку та енергоефективного будівництва виходять на рівень міського планування. У вересні 2018 в столиці Японії було запроваджено Стратегію сталого розвитку міста Токіо, в якій Уряд міста прописав чіткі показники і заходи для впровадження в місті до 2020 і 2030 роки.

Узагальнено цілі представлені таким чином: впровадження світлодіодного освітлення для 100% інфраструктурних рішень міста; зниження використання пластикових пакетів (виключити надання пластикових пакетів безкоштовно). зниження викидів парникових газів на 30% щодо рівня 2000 року (в 2016 році є зростання в розмірі 6,1%); зниження енергоспоживання на 38% щодо рівня 2000 року (в 2016 році є скорочення в розмірі 20,8%); використання відновлюваних джерел енергії для електрики, що виробляється - 30% відносно базового 2000 року (до 2016 року 12,1%); використання енергії водню (200 000 автомобілів з двигуном на водневому паливі); збільшення рівня переробки міських відходів до 37% (до 2016 року 23%); скорочення обсягу утворених відходів - досягнення 25% щодо рівня 2012 (у 2015 році - 21%); збільшення участі в програмах сталого розвитку міста - до 58 000 осіб (12 400 в 2014 року - 2017 роках); досягнення концентрація фотохімічного оксиданта нижче 0,007 ppm (по всіх станціях моніторингу) [72].

Висновки до другого розділу

Отже, наприкінці ХХ ст. питання стимулювання сталого розвитку набуло актуальності в усіх без винятку розвинутих країнах світу. Місце ключового предмета дослідження сталості посіла територіальна громада. Це пов'язано з загальною світовою тенденцією децентралізації влади та розвитку інститутів місцевого самоврядування. По суті, теорія управління сталим розвитком перейшла в теорію управління містом, що й засвідчила

Європейська конференція зі сталого розвитку великих та малих міст Європи, за результатами якої було підготовлено документ, відомий як Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку». Дослідження досвіду розвитку міст Європи та решти країн світу дозволяє спостерігати трансформацію потоків впливу на управління розвитком на місцевому рівні, що пов'язано з процесами глобалізації [5, с. 31]. Вивчення зарубіжного досвіду свідчить, що розробка і прийняття стратегічних документів, які б визначали дієві заходи з реалізації принципу сталого розвитку, організація і координація діяльності у цьому напрямку є важливою складовою національної політики розвинених країн світу.

Основою сучасної державної політики є концепція сталого розвитку, тому в Україні виникає необхідність структурних змін в побудові ефективної політики, які би забезпечили сталі темпи економічного зростання, вирішення соціальних проблем, покращення навколишнього середовища та забезпечення успішної інтеграції країни у світовий соціально-економічний простір.

Кожній державі притаманний свій напрямок на шляху до сталого розвитку, враховуючи позитивний досвід державної політики розвинутих країн, що досягли успіхів на шляху до сталого розвитку. Основні досягнення та підходи, які сприяють інтеграції трьох векторів сталого розвитку, було зроблено на європейському рівні. Вони впровадили інтеграцію сталого розвитку в процес прийняття рішень на всіх рівнях, що зіграло важливу роль у формуванні регіональних стратегій, політичних структур, економічних та правових інструментів, за допомогою яких національним урядам вдалося розробити свою власну політику і правову базу [73, с. 324-328].

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ СТИМУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз сучасного стану у сфері стимулювання сталого розвитку українських міст

Проблема ефективного розвитку міст є однією з ключових на нинішньому етапі державного будівництва в Україні. Сучасні міста є лідерами науково-технічного прогресу, ініціаторами змін у різних сферах суспільного життя: соціальній, економічній, науковій, політичній та ін. Таким чином, можна стверджувати, що розвиток міст значною мірою визначає ефективність змін, що здійснюються в країні, та впливає на розвиток держави у цілому. Така тенденція притаманна не лише Україні, світові процеси глобалізації та регіоналізації призводять до загального зростання ролі територій, зокрема великих міст, у сучасному розвитку. Відповідно сталий розвиток цих територій є необхідним для успішного їх розвитку та розвитку держави загалом. Саме місто здатне й повинне виступати ініціатором та прискорювачем прогресивних соціально-економічних перетворень у регіоні й країні в цілому. У цих умовах нагальним завданням є наукова розробка концептуальних підходів у наданні сталості та стимулюванні процесів розвитку міста [74, с. 262-270].

Під стимулюванням у контексті сталого розвитку розуміється процес активізації спонукань державними і регіональними органами влади соціо-еколого-економічної системи, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіону/міста. Теоретичні засади стимулювання сталого розвитку міста полягають у наступному. На основі аналізу та оцінки сталого розвитку міста оцінюється його стан і визначаються потреби та інтереси міста.

Потреба – це необхідність досягнути бажаного стану, зокрема, сталого розвитку міста. Рушійною силою у досягненні цього стану є застосування

стимулів та мотивів через спонукання інтересів. Мотивація сталого розвитку міста – це процес створення умов для соціо-еколого-економічної діяльності господарюючих структур та їх спонукання в регіоні на предмет гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових регіону та їх рівновагомості з метою активізації потенційних можливостей регіону безпечно функціонувати, нарощуючи його конкурентні переваги шляхом застосування стимулів та мотивів. Дія стимулів та мотивів направлена на суб'єкти та об'єкти сталого розвитку міста. Суб'єктами є регіональні/місцеві органи влади, а об'єктами – процес соціо-еколого-економічної діяльності господарюючих структур у регіоні [24].

Концепцію сталого розвитку було покладено в основу документів, які на сьогодні визначають стратегічний розвиток міських поселень в Україні, - Генеральну схему планування території України та Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст [75]. Зокрема, за Генеральною схемою планування, з метою вдосконалення систем розселення, створення умов сталого розвитку населених пунктів для забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів проживання передбачаються формування і розвиток загальнодержавної, міжобласних, обласних, міжрайонних, а також районних і внутрішньорайонних систем розселення та диференційований підхід до завдань перспективного розвитку різних груп населених пунктів: а) для міст Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Львів - ефективне використання потужного соціально-економічного потенціалу та переваг географічного положення з їхнім розвитком як центрів господарської активності, інновацій та високоспеціалізованого громадського обслуговування населення; б) для решти міст з населенням понад 500 тис. осіб (Запоріжжя, Кривий Ріг, Миколаїв), обласних центрів з населенням понад 300 тис. осіб, а також інших міст з надзвичайно складною екологічною ситуацією - першочергове удосконалення структури економічної бази та землекористування, екологічне оздоровлення території, деконцентрація виробництва, розвиток соціальної

інфраструктури переважно міжобласного значення; в) для інших обласних центрів із значним соціально- економічним потенціалом, а також для міст, які є промисловими центрами із складною екологічною ситуацією, - реструктуризація виробничої бази, виведення з експлуатації шкідливих виробництв, оптимізація структури землекористування, екологічне оздоровлення міських територій та розвиток соціальної інфраструктури обласного та міжрайонного значення; г) для міст із значним рекреаційним та оздоровчим потенціалом - стимулювання розвитку курортних функцій із заборною будівництва нових і розширення діючих промислових підприємств, не пов'язаних із задоволенням потреб відпочиваючих і місцевого населення, або таких, що можуть негативно вплинути на природні лікувальні фактори; г) для малих міст та селищ, які прилягають до центрів систем розселення, - розміщення філіалів і цехів промислових підприємств, що виносяться з цих центрів; для малих міст, селищ та сіл, що мають значний природний та історико-культурний потенціал, - розвиток туристичних функцій із збереженням і припустимим господарським використанням об'єктів культурної спадщини, захистом традиційного характеру середовища, обмеженням господарської діяльності на територіях історичних ареалів населених пунктів; є) для малих міст та селищ, які є центрами сільськогосподарських районів, - розвиток соціально- економічного потенціалу, пов'язаного з обслуговуванням сільськогосподарського виробництва та сільського населення; є) для монофункціональних малих міст та селищ - стабілізація соціально- економічного розвитку з урізноманітненням виробничої бази, створення умов для самостійної зайнятості населення; ж) для сіл - створення умов для продуктивної зайнятості та збільшення доходів сільського населення, стабільного функціонування і розвитку соціальної інфраструктури з урахуванням характеру розселення і регіональної специфіки проживання населення у сільських населених пунктах, забезпечення мережами водо-, газо- та енергопостачання, дорогами [75].

Виходячи із загальної теорії та 17 цілей сталого розвитку, проголошених ООН [77], концепції «розумного міста», а також Закону України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», можна виділити наступні складові сталого розвитку в містах, які в останньому виділені як вектори впровадження європейських стандартів життя в Україні на сучасному етапі. Отже, вектор розвитку, вектор безпеки, вектор відповідальності, вектор гордості можна визначити як орієнтири до стимулювання сталого розвитку окремо взятого міста. Вектор розвитку на рівні міста передбачає наступні елементи: забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх, що передбачає комплексне управління водними ресурсами в межах міста, зменшення забруднення, ліквідації скидання відходів і зведення до мінімуму небезпечних викидів, скорочення вдвічі частки неочищених стічних вод і значного збільшення масштабів рециркуляції та безпечного повторного використання стічних вод, проведення комплексу енергоефективних заходів та використання альтернативних джерел енергії.

Вектор безпеки реалізується через забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, формування комплексних стратегій та планів, спрямованих на усунення соціальних бар'єрів, підвищення ефективності використання ресурсів, пом'якшення наслідків зміни клімату, адаптацію до його зміни та здатність протистояти стихійним лихам, ужиття заходів по збереженню, відновленню та раціональному використанню наземних і внутрішніх прісноводних екосистем та облік цінностей екосистем і біологічного різноманіття на локальному рівні; забезпечення доступу громадськості до інформації, справедливе правосуддя, скорочення масштабів корупції та хабарництва, побудова миролюбного та відкритого суспільства.

Вектор відповідальності передбачає подолання бідності та голоду у всіх їх проявах та сприяння сталому сільському господарству, забезпечення здорового способу життя через компетентне їх виявлення та їх соціальний

захист, пошук фінансування для можливості їх рівного доступу до всіх ресурсів та послуг, до безпечної, поживної та достатньої їжі; профілактика захворюваності, вакцинація та пропагування здорового способу життя; забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення до навчання протягом життя через створення належних умов для здобуття освіти у всіх її ланках, починаючи з матеріально-технічного забезпечення та закінчуючи духовним наповненням; створення розгалуженої гнучкої системи для підвищення кваліфікації та здобуття нового фаху людей різного віку, статі та національності. Всі права та обов'язки мешканців міст мають бути реалізовані не залежно від статі. Наприклад, потребують уваги прояви насильства щодо жінок та дівчаток, неоплачувана праця з догляду й робота з ведення домашнього господарства, тобто мова йде про дотримання гендерної рівності. Необхідним для сталого розвитку міста є також перехід до раціональних моделей виробництва та споживання. Це найбільше стосується природних ресурсів, хімічних речовин задля гармонійного існування з природою.

Вектор гордості включає гідну заробітну плату для всіх та поступальне економічне зростання міста через диверсифікацію, технічну модернізацію та інноваційну діяльність, а також заохочення розвитку мікро-, малих і середніх підприємств, створення нових робочих міст. Тут також необхідним є забезпечення рівності можливостей і зменшення нерівності результатів. Для покращення життя населення та економічного розвитку необхідним є створення якісної, надійної, стійкої та сталої інфраструктури, включаючи регіональну та транскордонну інфраструктуру, нарощування технологічного потенціалу промислових секторів; налагодження партнерства заради сталого розвитку.

Пронизує всі попередньо визначені вектори сучасне інформаційне суспільство, розбудова якого є одним із пріоритетних напрямків державної політики у багатьох нормативно-правових документах [74, с. 262-270]. Тому на рівні міста поширеною є реалізація принципів електронного урядування та

концепції «розумного міста» (смарт-сіті) задля сталого розвитку. «Розумне» місто характеризується насамперед інвестиціями у людський та соціальний капітал, інвестиціями в транспортну систему та комунікаційну інфраструктуру, сталим економічним розвитком, розумним управлінням природними ресурсами і найголовніше широкою залученістю громади.

У 2015 році показники розумних сталих міст (всього 71) були розроблені Європейським економічним комітетом як інструмент для аналізу того, наскільки місто є «розумним» та сталим, а також для того, щоб це стало точкою відліку для прийняття нових конкретних рішень, для підняття рівня сталості міста [78].

«Розумні міста» (Smart City) можна визначити за шістьма основними критеріями: розумна економіка, розумна мобільність, розумне довкілля, розумні люди, хороше життя, розумне врядування. Синергія всіх цих характеристик дає концепцію «розумного» міста, яке втілюється не просто у використанні розумних технологій, а й у покращенні якості життя громадян у всіх напрямках із використанням ІКТ. Основною метою впровадження smart-управління є підвищення рівня життя та добробуту жителів, поліпшення і модернізація, пропонованих державою послуг, а також оптимізація та інтеграція міських мереж, таких як транспортна, комунальна, інфо-комунікаційна, в єдину високотехнологічну платформу. Серед топ-10 «розумних міст» сьогодення: Відень, Торонто, Париж, Нью-Йорк, Лондон, Токіо, Берлін, Копенгаген, Гонконг, Барселона. Працюють у цьому напрямку й українські великі та малі міста, зокрема Київ, Львів, Здолбунів та інші.

Були визначені такі завдання для України: "розумне урядування": створення міських порталів адміністративних послуг; надання пілотних е-сервісів та е-послуг громадянам та бізнесу; формування пріоритетів міської політики за участю громадськості; "розумне життя": упровадження типового Проекту е-лікарні; створення єдиного електронного освітнього простору; "безпечне місто" (відеокамери); "розумні люди": веб-сайт громадських ініціатив у міських управліннях області; веб-сайт дистанційного навчання з

питань е-урядування; "розумне довкілля": система онлайн моніторингу викидів та відходів; "розумна мобільність": створення вільних зон Wi-Fi, у т.ч. у школах, ВНЗ; створення пунктів колективного доступу населення до інформації; "розумна економіка": створення міської соціально-економічної ГІС тощо. У 2016 році в Україні також був розроблений веб-сервіс "Розумне місто" (www.rozumnemisto.org), що реалізує концепцію "Smart City" в частині ІТ та надає інструменти для оптимізації процесів самоврядування та боротьби з корупцією. Як зазначають розробники, "Розумне місто" створено по принципу "мікросервісів", тому легко підлаштовується під будь-який населений пункт.

Окрім того, передбачено наступні інструменти для міст: зведена інформація, новини, петиції, зауваження по ЖКГ, опитування, електронні послуги, відкриті фінанси, відкритий бюджет, електронні закупівлі, донорство крові, реєстр ліків, черги на житло [79, с. 91-92].

Одним із найпоширеніших елементів реалізації концепції «розумного міста», що реалізується в Україні, є впровадження електронного урядування. На сьогоднішній день це можливість йти в ногу з часом, сприяти розвитку інформаційного демократичного суспільства, спростити процедуру надання адміністративних послуг громадянам, збільшити комунікацію між ними, економити ресурси (матеріальні та нематеріальні), а найголовніше, сприяти прозорості місцевої влади, збільшуючи цим самим рівень довіри до неї.

Однак для реалізації цієї концепції замало наявності нормативно-правового забезпечення, волі окремих посадовців чи навіть координуючого органу влади. Українські міста не мають можливості її реалізувати через брак фахівців, через недостатню зрозумілість ідеї працівниками, а також часто через низьку комп'ютерну грамотність, як працівників державних установ, так і пересічних громадян. Вагомою причиною також є недостатнє фінансування впровадження надання адміністративних послуг в електронній формі, нестача інформації про електронні послуги та невміння ними користуватись.

Кожне місто є економічним і культурним центром, має певну промисловість, комунальне господарство, значний державний житловий фонд. І, саме виходячи з базових характеристик кожного міста, можна будувати стратегію його розвитку.

Важливу роль у становленні та поширенні в Україні концепції сталого розвитку, «смарт-сіті» та електронного урядування відіграють міжнародні організації та проекти за їх підтримки. Зокрема, Проект Програми розвитку ООН «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку», Проект ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток орієнтований на громаду» надають допомогу у розробці стратегій сталого розвитку міст і планів з їх реалізації.

Отже, ключові напрямки стимулювання сталого розвитку міст це: підвищення якості життя містян; модернізація фізичної та розбудова технологічної інфраструктури міста; використання технологій для ефективного управління містом; дотримання стандартів екологічності, сталого економічного розвитку та соціальної інклюзії; активне залучення громадськості [74, с. 262-270]. Основними ж тенденціями сучасного стану у сфері стимулювання сталого розвитку українських міст є впровадження принципів електронного урядування та концепції «розумного міста» (smartcity), та перехід до комплексного та стратегічного планування розвитку міст.

3.2. Новітні підходи щодо запровадження сучасних інструментів сталого розвитку міста

Проведений аналіз досліджень сталого розвитку міст вказує на позитивні тенденції в стимулюванні розвитку регіонів України у соціальній, економічній та екологічній сферах. Разом з тим, існуючі інструменти сталого розвитку варто удосконалити для того, щоб вони були більш дієвими і сприяли досягненню сталого розвитку регіонів. Ключовим є також застосування новітніх підходів та кращих передових практик, які успішно

сприяють досягненню сталості міст в зарубіжних країнах світу.

Активна діяльність суб'єктів сталого розвитку міста у напрямку досягнення визначених цілей повинна реалізовуватись через систему інструментів стимулювання сталого розвитку. Об'єкти господарювання під дією стимулів та мотивів мають обирати такі напрями своєї діяльності, які будуть спрямовані на досягнення сталого розвитку [24].

Передовий досвід тих країн, що займають перші місця в рейтингах досягнення сталого розвитку свідчить, що для того, щоб місто розвивалося, стало і поступово ставало сталим та «розумним», необхідним є комплексний та стратегічний підхід, тобто потрібен план дій. Стратегічний план для розвитку міста є дуже важливим. Це своєрідна політична програма, до виконання якої мають долучитися не лише місцева влада, а й громадськість, науковці та всі небайдужі громадяни. Для того, щоб стратегічне планування у містах було ефективним, необхідно залучати якомога більше людей на кожному з етапів. Але, на етапі формування стратегічного документа важливим є залучення експертів. У стратегії розвитку міста мають бути визначені основні напрями дій щодо забезпечення сталого розвитку, правові й економічні шляхи їх реалізації. Вона має бути розроблена відповідно до законодавства і з урахуванням умов соціально-економічного розвитку, історичних, санітарно-гігієнічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей регіонів України.

Прийняття парадигми сталого соціо-еколого-економічного розвитку міста повинно докорінно змінити психологію, орієнтири і практику роботи як міської влади, так і населення. Вона має стати основою для програм і проектів щодо регулювання, планування і забудови, стимулювання інвестиційної діяльності, наповнення й раціонального використання місцевого бюджету для забезпечення соціально-економічного розвитку міста при здійсненні практичної діяльності щодо планування й забудови територій,

вирішенні інших питань розвитку міста [74, с. 262-270].

В контексті реалізації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом доцільно запровадити напрями підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста. До них належать: імплементація принципів стратегічного управління розвитком міста відповідно до основних пріоритетів регіональної політики Європейського Союзу; децентралізація державного управління та розвиток територіальних громад; використання методології управління проектами та програмами сталого розвитку міста; підвищення ролі соціальної відповідальності бізнесу в структурі сталого розвитку міста; дотримання принципів екологічної безпеки та розвиток зеленої економіки [29, с. 27-44].

На думку вченого С. Запорожця: «стратегічне планування» є одним із видів управлінської діяльності, спрямованої на вдосконалення інвестиційної політики міськради; адаптацію міста до зовнішнього середовища; організацію координації підрозділів міськради; прогнозування розвитку міського господарства. Стратегічне планування визначає сукупність головних цілей міського управління, а так само основні способи їх досягнення. Новими ключовими напрямками стратегічного менеджменту є стратегії розвитку міст і територій (або в ширшому значенні функціональних районів); стратегії розвитку міських центрів (Town Center Management, TCM); маркетингові стратегії; галузеві стратегії.

І. Буднікевич окреслює «декілька моделей стратегічного розвитку міст: «місто-підприємець», «клієнто-орієнтоване місто», «комфортне місто», «креативне місто», «відкрите місто», «розумне місто» (автор визнає, що цей список не є усталеним і в кожному окремому випадку він може коректуватися). Для деяких міст обрана модель є єдиною, інші розвивається в рамках декількох, відповідно до сучасних тенденцій розвитку економіки з індустріальної («місто-підприємець», «клієнто-орієнтоване місто») до постіндустріальної («комфортне місто», «креативне місто») та далі - до постекономічної («відкрите місто», «розумне місто»)). Розробка й реалізація

напрямів підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті європейської інтеграції дасть змогу запровадити будь-яку модель із вище зазначених і сприятиме підвищенню рівня комфортності проживання в місті [29, с. 27-44].

Самі міста часто не мають достатньої кількості ресурсів для того, щоб замовити розробку стратегій розвитку. Внаслідок цього багато генеральних планів є старими або застарілими. У тих містах, де ресурсів достатньо, як, наприклад, у Києві, політичні суперечки іноді роблять генеральні плани неефективними, що призводить до відкладання рішень з планування більш низького рівня (наприклад, розпоряджень щодо зонування) через їх невідповідність генеральному планові міста.

Розробка стратегії розвитку міста на довгострокову перспективу повинна базуватися на науково обґрунтованих уявленнях про цілі, пріоритети й основні завдання цього розвитку, економічний, ресурсний, кадровий, науково-технічний потенціал крупного міста з урахуванням можливих ризиків її реалізації.

Крім того, ключовою проблемою формування суспільства сталого розвитку є інноваційна діяльність, що вкрай актуально на сьогодні для України. З позиції сталого розвитку інновації розуміються як органічна сукупність результату, процесу та ефекту, пов'язаних зі створенням і поширенням нововведень в різних сферах людської діяльності.

В залежності від виду інновацій та їх спрямованості продукуються соціально-економічні та екологічні зміни на підприємствах, в регіонах та в суспільстві в цілому. Класифікація інновацій в працях вітчизняних та закордонних науковців є досить різноманітною. Між тим, всі типи та види інновацій можна розглядати через призму формування сталого розвитку.

Ключовою групою в складі інновацій з позиції сталого розвитку є технологічні інновації, які представлені нововведеннями в товари і послуги (інновація-продукт) або в технології (інновація-процес). Вони лежать в основі задоволення зростаючих потреб суспільства, підвищення

ефективності виробництва, зміни моделей і поколінь техніки та технологічних способів виробництва. Економічні інновації знаходять вираження у використанні більш ефективних форм спеціалізації, кооперування, концентрації, комбінування та диверсифікації виробництва. Вони направлені на зниження виробничих витрат, зростання матеріального стимулювання праці, підвищення мотивації робітників тощо.

Організаційні та управлінські інновації забезпечують більш ефективні методи і форми організації продуктивних сил, проявляються у нових методах і формах планування і прогнозування, контролю за виконанням робіт, засобах обробки інформації і таке інше. Особливої актуальності у зв'язку з проблемами екології на світовому рівні набувають екологічні інновації. Вони забезпечують більш ефективне використання залучених у виробництво природних ресурсів, більш раціональні методи їх відновлення та збереження. Соціальні інновації охоплюють складові елементи всіх видів інновацій, які сприяють підвищенню рівня та якості життя населення, екологічної стабільності, можливостей формування «розумних потреб» людей, зростання їх інтелекту та самореалізації.

Значущість інноваційної діяльності щодо формування сталого розвитку міст підтверджує загальносвітова статистика. Країни, що мають високі показники інноваційної активності, займають лідируючі позиції у глобальному рейтингу за індикаторами сталого розвитку. Так, у трійку лідерів за індексом людського розвитку входять такі країни як Норвегія, Австралія, Швейцарія (Україна серед 188 країн посідала середнє місце), за індексом екологічної ефективності – Фінляндія, Ісландія та Швеція (Україна на 44-й позиції серед 180 країн), за індексом конкурентоспроможності – Швейцарія, Сінгапур, США [81].

Сучасні міста є рушійною силою економіки країни, осередком культури й освіти, майданчиком для реалізації технологічних і соціальних інновацій. Наявність комфортної інфраструктури впливає на економічні показники територіальної громади, роблячи її привабливою для кваліфікованих кадрів та інвесторів. Створення «розумного» міста передбачає комплексні соціальні та технологічні трансформації через використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, розроблення нових стандартів енергоефективності та моделі взаємодії органів місцевої владою з громадськістю.

Розуміючи проблему ключового значення міст у національному, регіональному і глобальному розвитку, до них необхідно висувати особливі енергоефективні вимоги: наявність доступної міської інфраструктури, економія ресурсів і коштів на їх використання, висока мобільність, безпека територій, екологічність і розвинене самоврядування. Тому актуальним є створення «розумної» міської інфраструктури, здатної забезпечити ефективне витрачання природних ресурсів при забезпеченні високого рівня життя мешканців, модернізацію з принципово новими можливостями управління, якісний рівень послуг і безпеку [82].

Одним з основних орієнтирів сучасної державної політики України є курс на активну інтеграцію до європейського середовища. Завдяки SMART-технологіям відбувається трансформація всіх сфер сталого розвитку територіальних громад, інноваційних змін у прийнятті управлінських рішень. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є підготовка кваліфікованих спеціалістів і покращення матеріально-технічного забезпечення щодо застосування SMART-технологій у процесі забезпечення сталого розвитку міст та територіальних громад через розширення доступу до інновацій всіх соціальних груп населення [82]. Під час розробки стратегічних документів сталого розвитку з урахуванням викликів глобалізаційних процесів ключовим є чітке встановлення мети за допомогою методики SMART. Техніка встановлення цілей сталого розвитку конкретної територіальної громади

передбачає тісний взаємозв'язок усіх напрямів, які в сукупності доповнюють один одного, з зрозумілим сприйняттям всіх учасників процесу. Кожна визначена ціль має бути S (specific, significant, stretching – конкретною, значною та гнучкою), M (measurable, meaningful, motivational – вимірною, змістовною та мотиваційною), A (attainable, agreed upon, actionoriented – досяжною, узгодженою й орієнтованою на конкретні дії), R (realistic, relevant, reasonable, rewarding, resultsoriented – реалістичною, релевантною, обґрунтованою, корисною та орієнтованою на конкретні результати), T (timebound, timely, trackable – визначеною в часі, своєчасною, відстежуваною).

Технологія SMART – цілепокладання потребує враховувати актуальність визначеної задачі, спосіб її досягнення і конкретність. Тобто в процесі формулювання не можна використовувати глобальність і невизначеність. Конкретизація дозволить виміряти проміжні досягнення (за умови встановлення чітких одиниць виміру), які можуть змінюватися за обставин і бути наближеними до кінцевої мети. За відсутності оцінки успіхів втрачається мотивація рухатися далі. Ключовим є встановлення конкретних строків досягнення (дата або період) [82].

Забезпечення сталого розвитку міст неможливе без використання відповідних соціально та екологічно орієнтованих інструментів економічних наук, серед яких слід відмітити і передові маркетингові практики. Під інструментами територіального маркетингу слід розуміти комплекс засобів і заходів, що використовуються для дослідження маркетингового потенціалу та цільових груп споживачів території, планування та реалізації маркетингової діяльності по просуванню території Фактична реалізація маркетингу на практиці здійснюється з використанням основних інструментів маркетингу, дещо адаптованих до територіального управління. Комплекс територіального маркетингу може бути представлений через інструменти маркетингу, або так званий маркетинг-мікс: територіальний продукт, ціна територіального продукту, місце (локалізація) територіального продукту і просування

територіального продукту. Для маркетингу територій, крім традиційних інструментів «4P», дійсні ще два – підтримка місцевої спільноти та політичні сили [83].

У більшості випадків використання концепції маркетингу зумовлено наступними факторами: проведенням структурної перебудови економіки в зв'язку з переходом на нові технології й екологічно чисті виробництва; необхідністю довгострокового планування міської забудови та поліпшення зовнішнього вигляду центральної частини міст; інтеграцією економіки регіонів та міст; посиленням конкуренції між містами з точки зору їх привабливості для розміщення нових підприємств, жителів, туристів; підвищенням ефективності роботи місцевих органів управління; залученням мешканців до вирішення конкретних питань розвитку міста.

Слід відзначити, що відповідний імідж території, міста може виступати саме як один із факторів залучення інвестицій, як внутрішніх, так і зарубіжних. Територіальна індивідуальність, окрім об'єктивно заданих особливостей (природно-кліматичні і сировинні, етнографічні, історичні і культурні, особливості економіки, рівень розвитку виробничої і соціальної інфраструктури і ін.), включає також технології і підходи до роботи, рівень довіри партнерів, наявність і якість експертної інформації, рівень і якість керівництва, особливості спілкування і багато що інше [84].

Враховуючи вплив іміджу на якість, повноту і завершеність стратегічних заходів, одним з напрямів стратегічного планування повинна стати цілеспрямована діяльність по створенню і підтримці позитивного іміджу міста. Імідж міста (так само як імідж регіону і країни) формується на різних рівнях віддзеркалення буття, але має і свої особливості. Імідж міського поселення конкретніше визначається якістю функціонування розташованих на ньому суб'єктів господарювання, комунікацій, системи обслуговування.

Для розширення можливостей розвитку і зростання добробуту свого населення територіям (містам) важливо мати навички залучення інвесторів, потенційних жителів, туристів, а також вміти формувати чіткий і позитивний

бренд своєї території. Територіальний брендинг – це найбільш ефективний інструмент позиціонування регіону, процес побудови, розвитку та управління брендом, мета якого – створення сильного і конкурентоспроможного регіону. Наявність позитивного бренда дозволить підвищити конкурентоспроможність, якість життя, залучити зовнішні та активізувати внутрішні ресурси, сформувати привабливий імідж міста. Успішне просування бренда свідчить про небайдужість адміністрації до долі та престижу ввіреного їй міста, про вміння будувати стосунки з бізнесом, а отже, і про те, що у міста є шанси на розвиток та процвітання. Так, наприклад, новостворені бренди Харкова «Smart city», Кривого Рогу «Місто довжиною в життя», а також Києва «Місто, де все починається». Усі вказані міста визначили свою нішу, наприклад, Харків робить акцент на інформаційних технологіях, розвитку науки. Кривий Ріг – найдовше місто у Європі за протяжністю (його довжина 126 км). Київ позиціонує себе як першооснову у знайомстві з Україною, на початку кар'єри, бізнесу, романтичних відносин. Обмежене використання концепції брендингу регіонами України дозволяє нам розглядати підняту проблему в теоретичних аспектах, які можуть бути ефективно імplementовані в практику [86, с. 148].

Українські міста характеризуються нерівномірністю розвитку, концентрацією потенціалу в столиці та окремих обласних центрах, а також наростанням кризових явищ на периферії. Йде мова про депресивні території, населені пункти, постпромислові міста чи їх частини. Тому необхідно звернути увагу не лише на відновлення потенціалу та забезпечення покращення соціально-економічних показників в містах, але й про масштабне запровадження програм ревіталізації міського простору. Під ревіталізацією розуміється комплексний процес відновлення урбанізованої території, яка піддалась процесу структурної деградації, спричиняючи кризовий стан, що робить неможливим або суттєво ускладнює нормальний економічний і суспільний розвиток як даної території, так і урівноважений розвиток цілого міста. Важливою складовою успіху програми ревіталізації має стати участь

громадськості в обговоренні і вирішенні проблем для забезпечення сталого розвитку міст. [87, с. 32].

3.3. Роль територіальних громад у реалізації сучасних інструментів сталого розвитку міст

Децентралізація є фундаментальним напрямком змін у 21-му столітті, про це свідчать результати політики децентралізації країн Європи, США, та Азії, що призвели до економічного зростання таких країн та їх перерозподіл. Децентралізація ефективно працює в тому випадку, коли місцева влада здатна самостійно приймати правильні рішення, а місцеві жителі – успішно контролювати їх виконання. Моніторинг місцевого уряду платниками податків і відповідальними органами є ключем до досягнення успішного управління. Суть сталого розвитку проявляється у якісних змінах тих територій, які розвиваються на засадах ефективного управління на місцевому рівні, що надає змогу переходити на новий, якісний рівень. Тобто основним завданням сталого розвитку постає задоволення людських потреб та розвиток людського потенціалу територіальних громад.

Територіальні громади активно формують умови економічної діяльності, вони стають суб'єктами підприємницької діяльності та беруть активну участь в міжнародній конкурентній боротьбі за залучення капіталу, що вимагає створення сприятливих умов для підприємництва, впровадження інноваційних технологій, забезпечення висококваліфікованою робочою силою. Роль державних, регіональних та муніципальних органів влади полягає в адаптації місцевої економічної системи до сучасних умов економічної діяльності і нових критеріїв розміщення галузей виробництва. Формування територіальної організації влади на засадах децентралізації є одним із ключових напрямків системних суспільних трансформацій в Україні[88].

На думку Т. Кравченко, сталий розвиток – це керований розвиток.

Основою його керованості є системний підхід і сучасні інформаційні технології, які дозволяють швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати й обрати найбільш оптимальний. Проте забезпечення справжньої сталості позитивних суспільних тенденцій, стійкості економічного зростання та розвитку неможливо без досягнення суспільного консенсусу довкола основоположних складових організаційно-економічного механізму, що забезпечуватиме легітимність і дієвість державної політики. Такий консенсус можливо сформулювати лише в разі практичного нарощення потенціалу, передусім економічного, на рівні територіальних громад, становлення останніх як дієздатних суб'єктів реалізації політики соціально-економічного розвитку, інструментів максимально ефективного використання потенціалів територій, з яких, власне, і складається національний потенціал розвитку.

Сталий розвиток повинен започатковуватися та підтримуватися на рівні територіальної громади, і відповідно його забезпечення повинно здійснюватися знизу-вгору, тобто від конкретної громади до національного і світового рівнів. Для того ж, щоб вивести регіон на траєкторію сталого розвитку, слід не тільки визначити ресурсну забезпеченість території, збалансувати економічні, соціальні та екологічні інтереси суб'єктів політики місцевого розвитку, а й детально проаналізувати ситуацію, що склалася у провідних секторах економіки певної території [89, с. 16].

У контексті реалізації Угоди про Асоціацію з ЄС доцільно розробити й запровадити науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення управління сталим розвитком міста, котрі мають бути сформовані на основі використання досвіду країн Європейського Союзу. Тому в основу розробки напрямів підвищення ефективності управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів нами покладено керівні положення Стратегії сталого розвитку, мета якої - упровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Зокрема, слід звернути увагу на визначені в Стратегії вектори розвитку та

відповідальності. Маємо на увазі «забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ і, як наслідок, підвищення стандартів життя»; «територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нести будуть відповідальність за розвиток всієї країни» [90].

С. Серьогін зазначає, що «реформа децентралізації має своїм призначенням розв'язати традиційні для вітчизняного місцевого самоврядування проблеми управління територіями, створити можливості повноцінної реалізації принципу субсидарності у виконанні самоврядних повноважень, усунути управлінське «двовладдя» на територіях» [91, с. 6]. Говорячи про вплив можливостей, які дає децентралізація влади для досягнення перспектив сталого розвитку міста, звернемо увагу на думку М. Пітцика, котрий зазначає, що органи місцевого самоврядування можуть витратити значні бюджетні кошти конкретного села, селища, міста на розвиток інфраструктури та сфери послуг за принципом субсидіарності; а також фінансувати наукові проекти й розробки науковців і фахівців із конкретних напрямів, у т.ч. спільних з міжнародними організаціями та установами, які в майбутньому компенсують ці втрати позитивним ефектом [92].

Погоджуємося з думкою С. Серьогіна, що ключовим завданням реформи є формування належної інституційної основи діяльності територіальних громад, якою в нинішніх умовах децентралізації вважається створення укрупнених фінансово та економічно спроможних громад на підставі Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Досвід Європейського Союзу доводить, що динамічний розвиток територій і країн у цілому неможливо забезпечити на сталому рівні без децентралізації державного управління, без спроможного місцевого самоврядування. Перед українським місцевим самоврядуванням уже давно постали виклики, які не можуть залишатися без відповідної реакції. Ідеться про економічно-фінансову неспроможність більшості громад, фактичну

відсутність коштів у бюджетах розвитку й інвестицій в інфраструктуру, зокрема комунальну [91, с. 6].

Управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи децентралізації передбачає визначення стратегічних цілей, завдань і цільових пріоритетів, спрямованих на соціально-економічне зростання та досягнення екологічної рівноваги, покращення якості життя населення загалом, що можливо за умови концентрації влади на базовому рівні [29, с. 27-44].

С. Вовканич, С. Щеглюк та ін. справедливо стверджують, що європейська практика демонструє зростаючу роль місцевого самоврядування в системі публічної влади й можливості ефективного розмежування повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в загальнодержавному й територіальному управлінні. У більшості країн Європи на місцевому та регіональному рівнях практично всі компетенції, крім загальнодержавного значення, належать до повноважень органів місцевого самоврядування [93, с. 109-111].

Як зазначає П. Жук, у цьому контексті метою адміністративно-територіальної реформи в Україні потрібно розглядати формування ефективної системи територіальної організації публічної влади як об'єктивної умови становлення громадянського суспільства за допомогою упорядкування територіального устрою, децентралізації здійснення публічної влади та функцій управління, створення ефективного середовища для місцевого самоврядування, реалізації потенціалу саморозвитку територіальних громад, соціальної та економічної ініціативи мешканців [94, с. 12-13].

Відповідно до Стратегії сталого розвитку «метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування й побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності та фінансової самодостатності місцевого

самоврядування». З огляду на збільшення можливостей територіальних громад керуватися необхідними ресурсами завдяки передачі політичних, адміністративних повноважень від державних органів влади до органів місцевого самоврядування виконання завдань децентралізації державного управління й забезпечення розвитку територіальних громад сприятиме вдосконаленню механізму управління стали розвитком міста [29, с. 27-44].

Висновки до третього розділу

Активна діяльність суб'єктів сталого розвитку міста у напрямку досягнення визначених цілей повинна реалізовуватись через систему інструментів стимулювання сталого розвитку. Об'єкти господарювання під дією стимулів та мотивів мають обирати такі напрями своєї діяльності, які будуть спрямовані на досягнення сталого розвитку [24].

Найпоширенішими напрямками стимулювання сталого розвитку міст є підвищення якості життя містян; модернізація фізичної та розбудова технологічної інфраструктури міста; використання технологій для ефективного управління містом; дотримання стандартів екологічності, сталого економічного розвитку та соціальної інклюзії; активне залучення громадськості [74, с. 262-270]. Основними ж тенденціями сучасного стану у сфері стимулювання сталого розвитку українських міст є впровадження принципів електронного урядування та концепції «розумного міста» (smart city), та перехід до комплексного та стратегічного планування розвитку міст. Сталий розвиток повинен започатковуватися та підтримуватися на рівні територіальної громади, і відповідно його забезпечення повинно здійснюватися знизу-вгору, тобто від конкретної громади до національного і світового рівнів [89].

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі проведено науково-теоретичне узагальнення феномену «інструменти сталого розвитку». Проаналізовано використання сучасних інструментів стимулювання сталого розвитку міст в зарубіжних країнах та Україні і, на цій підставі, надано практичні рекомендації щодо пріоритетних напрямів, механізмів та підходів їхнього запровадження. Отримані в процесі дослідження результати дають можливість сформулювати такі висновки:

1. Проаналізовано сучасний концепт стимулювання сталого розвитку міст. Аналіз наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених за темою магістерського дослідження показав, що на сучасному етапі в основу концепцію управління сталим розвитком міста покладено синергетичний підхід, який полягає в наявності міжсередовищних інтеграційних закономірностей самоорганізації розвитку міста як складної соціо-економіко-екологічної системи.
2. Досліджено, що узагальнення існуючих наукових і практичних підходів щодо визначення поняття «інструменти сталого розвитку» дають змогу запропонувати його авторське визначення – це певний набір дієвих стимулюючих та мотиваційних заходів активізуючого впливу, що сприяють розвитку соціо-еколого-економічної системи міста на шляху досягнення стратегічних цілей сталого розвитку.
3. Визначено, що засадничі основи сталого розвитку міста в умовах реалізації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом формують необхідність адаптації вітчизняного механізму та інструментів управління сталим розвитком міста до європейських стандартів якості життя.

4. Узагальнено досвід зарубіжних країн у сфері використання сучасних інструментів сталого розвитку міст. Сталий розвиток дозволяє Сполученим Штатам Америки домагатися вражаючих результатів при реалізації концепції сталого розвитку і усвідомлення того, що захист навколишнього середовища є обов'язком кожного громадянина, а також взаємодія громадянського суспільства, міської адміністрації, бізнес-структур, діяльність яких спрямована на поліпшення якості життя городян, збереження навколишнього середовища, розробку нових способів вирішення екологічних проблем з орієнтацією на інноваційні технології та нові способи ведення господарської діяльності.

Аналіз досвіду розвитку територіальних громад Європи та решти країн світу дозволяє спостерігати перерозподіл векторів впливу на управління сталим розвитком на місцевому рівні, що пов'язано з процесами глобалізації.

5. Розкрито основні тенденції сучасного стану стимулювання розвитку міст в Україні, які дають змогу зробити висновок, що ключовими є напрямки впровадження принципів електронного урядування та концепції «розумного міста» (smart city), та перехід до комплексного та стратегічного планування розвитку міст. Проте, існуючі інструменти сталого розвитку варто удосконалити для того, щоб вони були більш дієвими і сприяли досягненню сталого розвитку регіонів.

6. Запропоновано новітні підходи щодо запровадження сучасних інструментів сталого розвитку міста:

- розробка стратегії розвитку міста на довгострокову перспективу, яка повинна базуватися на науково обґрунтованих уявленнях про цілі, пріоритети й основні завдання цього розвитку, економічний, ресурсний, кадровий, науково-технічний потенціал крупного міста з урахуванням можливих ризиків її реалізації;

- застосування інноваційної діяльності в економічному розвитку, організаційній та управлінській діяльності, вирішенні соціальних та екологічних проблем та розбудові "розумної" міської інфраструктури, здатної забезпечити ефективне витрачання природних ресурсів при забезпеченні високого рівня життя мешканців, модернізацію з принципово новими можливостями управління, якісний рівень послуг і безпеку; використання SMART-технологій; застосування маркетингових інструментів задля забезпечення сталого розвитку міст, таких як імідж-бїлдінг та брендинг міста; вирішення проблем соціального, економічного та екологічного занепаду міських територій шляхом прийняття закону про ревіталізацію та розробки відповідної програми.

7. Визначено роль територіальних громад у реалізації інструментів стимулювання сталого розвитку міст в Україні як основи для їх започаткування та підтримання, з подальшою інтеграцією на національному та світовому рівні. Досягнення сталого розвитку на рівні територіальних громад залежить від створення дієвої системи територіальної організації публічної влади як головної умови становлення громадянського суспільства за допомогою організації територіального устрою, децентралізації здійснення публічної влади та функцій управління, створення ефективного середовища для місцевого самоврядування, застосування потенціалу саморозвитку територіальних громад, соціальної та економічної ініціативи мешканців. Це, в свою чергу, сприятиме вдосконаленню механізму управління та інструментів стимулювання сталим розвитком міста та регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нова програма розвитку міст. Habitat III URL: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Ukrainian.pdf>.
2. Корнійчук Л., Шевчук В. Сталий розвиток і глобальна місія України [Електронний ресурс] / Л. Корнійчук, В. Шевчук. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/28533/>. 34 с.
3. Масловська Л.Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика. Монографія К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 366 с.
4. Трофимова В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку URL: www.educrimea.com/TrofymovaUnvesticii2. 34 с.
5. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект: [Монографія] / Ю.О. Куц, В.В. Мамонова, О.К. Чаплигін та ін.; За заг. ред. Ю.О. Куца, В.В. Мамонової. Х.: Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2008. 236 с. (Серія "Державне управління XXI століття").
6. Охотнікова О. Основні напрями щодо трансформації державного управління у забезпеченні сталого розвитку України [Електронний ресурс] / Олена Охотнікова // Підприємництво, господарство і право. 2011. С. 107–110. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/20920/107-110.pdf?sequence=1&isAllowed=y/>
7. Мущинська Н. Ю. Збалансований розвиток регіону: теоретичний аспект / Н. Ю. Мущинська. // Ефективна економіка. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_87.
8. Дейлі Герман. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. К.: Інтелсфера, 2002. 298 с.
7. Вікіпедія, вільна енциклопедія URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток.

8. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. К. : Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. 72с.
9. Свистун К. О. Генезис поняття "сталий розвиток" та підходи до його запровадження / К. О. Свистун // Молодий вчений. 2017. № 2. С. 326-333. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_2_79.
10. Ключниченко Є.Є. Стратегія забезпечення сталого розвитку міст // Комунальне господарство міст : наук.-тех. збірник, Випуск 36, серія: архітектура і технічні науки, «Техніка», Київ. 2002. с. 8-13. URL: http://eprints.kname.edu.ua/4305/1/8-13_%D0%9A%D0%BB%D1%8E%D1%88%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf.
7. Oxford dictionaries // URL: www.oxforddictionaries.com.
8. Business English Dictionary «Longman» (Second Edition). - Pearson Education Limited. 2007. 594 p. с. 241-242.
9. Інструменти та механізми забезпечення сталого розвитку приморських регіонів України: аналітична доповідь, матеріали круглого столу (20 грудня 2013 року, м. Одеса). Одеса: Фенікс, 2014. 110 с.
10. Мельник Л.Г. Основи стійкого розвитку / Навчальний посібник / за заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 654 с.
11. Talavyria, Mykola and Talavyria, Oleksandr. From bioeconomics to sustainable development. In: Challenges for the Agricultural Sector in Central and Eastern Europe. Agroinform Kiady, Budapest, 2014. 71-83 pp.
12. Wikipedia, the free encyclopedia // URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Carl_von_Carlowitz.

13. Смержанюк Т.П. Сталий розвиток в умовах глобалізації та його складові / Т. П. Смержанюк // Економічні інновації. 2013. Вип. 53. С. 253-260.
14. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / авт.: А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. 2 вид. - К.: 2011. 392 с.
7. Fien John, Macclean Rupert, Park Man-Gon (Editors). Work, learning and sustainable development. Opportunities and challenges // UNESCO-UNEVOC Book series. Technical and vocational education and training: Issues, concerns and prospects / Volume 8. - Springer Science + Business Media B.V., 2009. 516 p.
8. Прушківська Е.В. Розвиток «зеленої економіки»: національний аспект БІЗНЕСІНФОРМ [Електронний ресурс] / Е.В. Прушківська, Ю.О. Шевченко. 2013. № 3. С. 186-191. URL: http://business-inform.net/pdf/2013/3_0/186_191.pdf.
9. Yigitcanlar T., Teriman S. Rethinking sustainable urban development: towards an integrated planning and development process International Journal of Environmental Science Technologies. 2015. № 12. P. 341-352. DOI 10.1007/s13762-013-0491-x
10. Герасимчук З.В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика : монографія / Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011.
7. Хвесик М. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / М. Хвесик, І. Бистряков // Економіка України. 2012. № 6. С. 4-12. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_6_2.
26. Міхно Н.К. Особливості формування поняття «регіон» у соціологічному дискурсі / Н.К. Міхно // Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія». – 2012. – Т. 18, кн. 2. – С. 47. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VzKhgu_2012_18_2_10.pdf.

27. Вернадский В. И. Научная мысль как планетарное явление. Москва: Наука. 1991. 271 с.
28. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. Москва: Наука. 1988. 522 с.
29. Войчук М.В. Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста: дис. ... канд. екон. наук 08.00.05. Луцьк. - 2018. - 306 с.
30. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E.
31. European regional spatial planning Charter (Torremolinos Charter). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.are.admin.ch/dam/are/de/dokumente/internationales/dokumente/bericht/european_regionalspatialplanningchartertorremolinoscharter.pdf.download.pdf/european_regionalspatialplanningchartorremolinoscharter.pdf (дата звернення: 00.00.000).
32. Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sustainablecities.eu/fileadmin/repository/Aalborg_Charter/Aalborg_Charter_English.pdf.
33. Leipzig Charter on Sustainable European Cities Sustainability. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/themes/urban/leipzig_charter.pdf.
34. Kahn M. Concepts, definitions, and key issues in sustainable development: the outlook for the future. Proceedings of the 1995 International Sustainable Development Research Conference, Manchester, England, Mar. 27-28, 1995. Keynote Paper. P 2-13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/sd.3460030203>.
35. The State of National Urban Policy in OECD Countries A special report prepared for the United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development (Habitat III). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/the-state-of-national-urban-policy-in-OECD-countries.pdf>.

36. McLaren D., Agyeman J. Sharing Cities: A Case for Truly Smart and Sustainable Cities. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1080/Z07393148.2017.1339416>.
37. McCormick K., Kiss B. Learning through renovations for urban sustainability: The case of the Malmo Innovation Platform. *Current Opinion in Environmental Sustainability*. 2015. № 16. P. 44-50. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1016/Zj.cosust.2015.06.011>.
38. Saveriades A. Establishing the social tourism carrying capacity for the tourist resorts of the east coast of the Republic of Cyprus. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(99\)00044-8](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00044-8).
26. Smith R. M. Planning for urban sustainability: The geography of LEED®-Neighborhood Development™ (LEED®-ND™) projects in the United States. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [10.1080/19463138.2014.971802](https://doi.org/10.1080/19463138.2014.971802).
27. Щеглюк С. Д. Міждисциплінарні дослідження метрополій: систематизація понятійно-термінологічного апарату. Проблеми сталого розвитку національних економік : зб. наук. пр. з актуальних проблем економічних наук. Наукова організація «Перспектива». 2013. С. 418-422. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ird.gov.ua/vid_3/vid3_2013_s04_Scheghlyuk.pdf.
26. Карлова О. А. Соціально-економічні складові функціонування міського комплексу (теорія і практика) : монографія. Харків : Мадрид. 2011. 452 с.
27. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Проект Закону про засади адміністративно-територіального устрою України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67986.
28. Щеглюк С. Д. Проблеми та перспективи розвитку організаційно-управлінської функції регіональних метрополій в умовах поглиблення

євроінтеграційних процесів. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України:зб. наук. праць. 2014. №4 (108). С. 199-207.

26. Сіройч З. С. Демографічні та соціально-економічні проблеми розвитку міських агломерацій : автореф. дис. ... д.е.н. : спец. 08.00.07

«Демоірафія, економіка праці, соціальна економіка і політика». К. 2009. 34 с.

26. Войчук М. В. Інтегрований підхід до управління сталим розвитком міста: європейський контекст. Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. 19 червня 2018 р. Умань. 2018. С. 187-189.

27. Павліха Н. В. Багатогалузевий характер проблем сталого просторового розвитку регіонів : огляд наукових підходів. Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Випуск XI : зб. наук. праць. № 1. Серія «Інтеграція та інноваційна трансформація». Рівне : НУВГП. 2005. С. 106-122.

26. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР [Електронний ресурс] : Указ Президії Верховної Ради Української РСР. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1654-10>, с. 13.

27. Карлова О. А., Харенко Х. І. Актуалізація проблем функціонування системи життєзабезпечення міста. Зб. наук. пр. Дніпропетровського національного університету : Економіка : проблеми теорії та практики. Вип.

250. Том 4. Дніпропетровськ. 2009. С. 1526-1531.

49. Хвесик М., Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України. Економіка України. 2012. № 6. С. 4-12. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_6_2.

50. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – К. : Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.
49. Білорус О.Г. [Глобальна перспектива і сталий розвиток : (Системні маркетинг. дослідж.) / О.Г. Білорус, Ю.М. Мацейко. —К. : МАУП, 2005. – 492 с.
49. Яншина А. М. Інституційні і фінансові аспекти реалізації концепції сталого розвитку у межах Європейського союзу / А. М. Яншина // Економічний простір. - 2013. - № 74. - С. 63-72. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2013_74_9.
50. Brink P. Reforming Environmental Taxes and Harmful Subsidies : Challenges and Opportunities / P. Brink, L. Mazza // Institute for European Environmental Policy Papers. -London : IEEP, 2013. - 11 p.
51. Segger M. Beyond the Barricades : the America's Trade and Sustainable Development Agenda / M. Segger, M. Reynal. - Hants : Ashgate Pub Co, 2005. - 351 p.
49. Counsell D. Regions, Spatial Strategies and Sustainable Development / D. Counsell, G. Haughton. - NY : Routledge, 2004. - 264 p.
49. Циганов С. Проблеми сталого розвитку у контексті неоліберальної моделі глобалізації/ С. Циганов, А. Яншина//Економіка України. -2013. - №4 (617). -96 с.
50. Єврокомісія планує скоротити викиди парникових газів на 55% до 2030 року / Європейська правда / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/16/7114415/>
51. Evans B., Joas M., Sundback S., Theobald K. Governing Sustainable Cities. – Режим доступу: <http://www.stellenboschheritage.co.za/wpcontent/uploads/Governing-Sustainable-Cities.pdf>.

52. The official website of the U.S. Energy Department. The Federal Energy Management Program (FEMP). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.energy.gov/eere/femp/>.

53. Купріянова М., Завалєєв І. Сталий розвиток, зелене будівництво, енергоефективність: міжнародний досвід та державне стимулювання // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://hpb-s.com/wp-content/uploads/2019/03/190315-Устойчивое-развитие-и-зеленое-строительство-международный-опыт.pdf>.
54. США: політика, право, економіка та навколишнє середовище / А.А. Алімов, М.А. Єрмоліна, І.А. Меренков / Суспільство. Середовище. Розвиток. – № 3. – 2015. С – 165-169.
49. The official website of the UK Mercer. 2014. Quality of living worldwide city rankings – mercer survey// Article/ 19 February 2014. United States, New York. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.mercer.com/newsroom/2014-quality-of-living-survey.html>.
50. Tsenova T. Are long-term inflation expectations well-anchored? Evidence from the euro area and the United States // Bulletin of Economic Research. – 2015, № 67 (1). – P. 65–82.
51. Mundaca L., Luth Richter J. Assessing ‘green energy economy’ stimulus packages: Evidence from the U.S. programs targeting renewable energy // Renewable and Sustainable Energy Reviews. – 2015, № 42. – P. 1174– 1186.
52. Kota S., Bayne S.B., Nimmagadda S. Offshore wind energy: A comparative analysis of UK, USA and India // Renewable and Sustainable Energy Reviews. – 2015, № 41. – P. 685–694.
53. Boyden S. V. Conceptual Basis of Proposed International Ecological Studies in Large Metropolitan Areas. Mimeo, 1974.
54. Bauer F. Inner City Plan Calls for Planters // Milwaukee Journal. 1991.
55. Альошина Т.А. Зарубіжний досвід розвитку міського середовища на прикладі м. Мельбурна // Інтернет-вісник ВолгДАСУ. Сер.: Політематична. – 2014. Вип. 4(35). Ст. 17. Режим доступу : <http://vestnik.vgasu.ru/attachments/17Aleshina.pdf>.

56. The official website of the UK Mercer. Mercer Human Resources Consulting // Quality of Living Survey, 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.mercer.com/newsroom/2008-quality-of-living-survey.html>.
57. Ooi Giok Ling, Yuen Belinda K. P. World cities: achieving liveability and vibrancy // Conference Proceeding/ Civil Service College, Singapore, Institute of Policy Studies (Singapore)/ Singapore : World Scientific Pub. Co. Inc. – 2010. – 324 p.
49. Запровадження цілей сталого розвитку в Китаї / Баєва Ю.И., Рудина А.В., Ланьшина Т.А. // Сучасні тренди екологічно сталого розвитку. Міжнародна наукова конференція, присвячена пам'яті академіка Т.С. Хачатурова : Збірник тез. / Під ред. С.Н. Бобильова, И.Ю. Ховавко. – М. : Економічний факультет МДУ ім. М.В. Ломоносова, 2018. – 202 с.
50. The official website of the Bureau of Environment Tokyo Metropolitan Government. Creative sustainable city / Tokyo's environmental policy / September 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kankyo.metro.tokyo.jp/en/about_us/videos_documents/documents_1.files/creating_a_sustainable_city_2018_e.pdf.
51. Макосій С. Д. Зарубіжний досвід реалізації стратегії сталого розвитку / С. Д. Макосій // Молодий вчений. - 2016. - № 6. - С. 324-328. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_6_83.
52. Місцевий розвиток за участі громади. Том 4: Регіональні аспекти та сталий розвиток міст / за заг. ред. к. пол. н. Г.І. Мелеганич, д.е.н. Ю.М. Петрушенка. – Київ : ВАІТЕ, 2016. – 316 с.
53. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Закон України про Генеральну схему планування території України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>.
54. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Стратегія сталого розвитку «Україна 2020» / Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020"/. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

49. Офіційний веб-сайт ПРООН в Україні. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-stalohorozvytku>.
50. Офіційний веб-сайт Європейської економічної комісії ООН (UNECE). Показатели «умных» устойчивых городов, разработанные ЕЭК ООН МСЭ // Экономический и Социальный Совет ООН. – 2 октября 2015 г. – 14 с.
51. Чукут С.А. Смарт-сіті чи електронне місто: сучасні підходи до розуміння впровадження е-урядування на місцевому рівні. Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 13/2016 – С. 89-93.
52. Коваленко А.О. Урбанізація і стратегічне планування сталого розвитку міст. Економічний вісник Національного гірничого університету. Науковий журнал. 2017. № 4 (60). С.67–77.
53. Інновації як основа сталого розвитку. Козакова О.М., Федосєєва І.С. / III Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. «Управління інноваційним розвитком на макро-, мезо-, та мікрорівнях», Одеса, 7-8 червня 2017 року.
49. Васильєва О.І. Концептуальні засади впровадження SMART-технологій сталого розвитку територіальних громад / О. І. Васильєва, Н. В. Васильєва // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 7. – С. 86-89 . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2018/19.pdf.
50. Маркетингові інструменти забезпечення сталого розвитку території. Луценко О.А. / Сталий розвиток в умовах глобальних викликів : матеріали Всеукраїн. наук.-практ. інтернет конф., Харків 7-8 квітня 2017 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова та ін. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова – с. 232.
51. Балусєва О. В. Формування іміджу територій в контексті сталого розвитку / О. В. Балусєва, Т. Ю. Рибаченко // Економіка і організація управління. - 2014. - Вип. 3-4. - С. 19-24. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2014_3-4_4.

52. Ліфтова Є.О. Імідж-бїлдінг міст як чинник їх розвитку / Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., Дніпропетровськ, 1 жовт. 2013 р. /заг. ред. О.Ю. Бобровської. - Д. : ДРІДУ НАДУ, 2013. – 39-40 с.
53. Велещук С. С. Територіальний брендинг як інструмент соціально-економічного розвитку регіону / С. С. Велещук // Сталий розвиток економіки. - 2015. - № 3. - С. 146-152. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_3_22.
49. Сич О. А. Ревіталізація як механізм забезпечення сталого розвитку міст / О. А. Сич // Європейські перспективи. - 2016. - Вип. 1. - С. 27-33. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2016_1_6.
50. Костюк А. Аспекти сталого розвитку територіальних громад. Сталий розвиток місцевих громад: роль економічної освіти та науки / Матеріали науково-практичної конференції (9-10 листопада 2017 р.). – Чернівці. – 2017. – С. 133-135.
51. Тодорюк С. Детермінанти сталого розвитку територіальних громад. Сталий розвиток місцевих громад: роль економічної освіти та науки / Матеріали науково-практичної конференції (9-10 листопада 2017 р.). – Чернівці. – 2017. – С. 16.
52. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
53. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад : інноваційні підходи та інструменти : монографія / С.М. Серьогін, Ю.П.Шаров, Є.І. Бородін, Н.Т. Гончарук [та ін.] ; за заг. та наук. ред. С.М. Серьогіна, Ю.П. Шарова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2016. – 276 с.
54. Пітцик М. Децентралізація може завадити політичне середовище, яке не хоче змін / М. Пітцик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/2357>.

55. Шевчук Л. Т. та Шевчук Я. В. Суть адміністративно- територіального устрою країни // Зарубіжний і вітчизняний досвід реформування адміністративно-територіального устрою / За ред. Л. Т. Шевчук. - Львів, 2007. - 254 с.
56. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації (Серія «Проблеми регіонального розвитку») / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; наук. ред. В. С. Кравців. - Львів, 2017. - 120 с.